

Indische Nederlanders 1930-2001: een demografische reconstructie

Evert VAN IMHOFF, Gijs BEETS, Corina HUISMAN¹

*Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), Postbus 11650,
2502 AR Den Haag. Correspondentie: Evert van Imhoff, imhoff@nidi.nl*

Abstract. Drie eeuwen lang was er intensief migratieverkeer tussen Nederland en Nederlands-Indië. Mede door gemengd huwen ontstond een bijzondere bevolkingsgroep. Een demografische reconstructie leert dat er ten tijde van de Japanse bezetting (1942-1945) een kleine 300.000 'Indische Nederlanders' in Nederlands-Indië woonden op een totale bevolking van ruim 60 miljoen. Na de oorlog en de onafhankelijkheid van Indonesië migreerde het leeuwendeel naar Nederland. Daarnaast kwamen ook enkele andere groepen naar Nederland. In 2001 omvat de bevolkingsgroep Indische Nederlanders (waar ook ter wereld woonachtig) naar schatting 582.000 personen (waarvan 231.000 eerste generatie en 352.000 tweede generatie), van wie er 458.000 woonachtig zijn in Nederland.

Trefwoorden: Nederlands-Indië; Indische Nederlanders; Molukkers; Tweede Wereldoorlog.

The Indo Dutch population 1930-2001: A demographic reconstruction. The colonial era of the Netherlands started in the late 16th century. By far the most important Dutch colony, by all standards, was the former Dutch East Indies, currently Indonesia. The economic and demographic significance of the East Indies for the Netherlands was immense. Following the Second World War, the East Indies became the independent republic of Indonesia in 1949; in the aftermath of the independence, hundreds of thousands of people of both Dutch and mixed Dutch/native Indonesian descent moved to the Netherlands, establishing the largest migrant sub-population

¹ Het onderzoek waarop dit artikel is gebaseerd is uitgevoerd door een team van NIDI-onderzoekers waarvan, naast de auteurs, ook Santo Koesoebjono, Evelien Walhout en Frans van Poppel deel uitmaakten. Wij danken drs. J. de Beer (Centraal Bureau voor de Statistiek), mw. dr. E. Touwen-Bouwsma (Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie) en dr. W. Willems (Universiteit van Amsterdam) voor hun vele waardevolle adviezen.

in Dutch demographic history. A demographic reconstruction shows that during the Japanese occupation (1942-1945) about 300.000 'Indo Dutch' people lived in the Dutch East Indies which then had a total population of about 60 million. In 2001 the total size of the 'Indo Dutch' population (irrespective of country of residence) is estimated at 582.000 (231.000 first generation, 352.000 second generation), of whom 458.000 are living in the Netherlands.

Keywords: Dutch East Indies; Indo Dutch population; Moluccans; Second World War.

1. Inleiding

Sinds het begin van de 17^{de} eeuw is er regelmatig verkeer tussen Nederland en de Indische archipel geweest. In 1619 werd Jan Pieterszoon Coen hoofd van de factorijen van de Oost-Indische Compagnie in Bantam en Batavia. In rap tempo gingen na Java ook andere delen van de archipel tot de Nederlandse kolonie behoren. Vanaf circa 1900 ging het Nederlandse gezag er steeds meer toe over om de inheemse bevolking bij haar beleid te betrekken. De 'Indonesische' bevolking kon daarmee profiteren van het onderwijs en de welzijnszorg en kreeg mondjesmaat ook steeds meer invloed in regionale bestuursorganen. Dat legde de basis voor een nationalistische beweging die zich steeds nadrukkelijker ook politiek ging uiten.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Nederlands-Indië door de Japanners bezet (8 maart 1942 – 15 augustus 1945). Het Nederlands gezag kreeg nauwelijks de kans om zelfs maar na te denken over hoe een naoorlogs Nederlands-Indië vorm te geven. Op 17 augustus 1945, dus twee dagen na de Japanse capitulatie, werd door de nationalistische leider Soekarno de onafhankelijke republiek Indonesië uitgeroepen. Tot eind 1949 bood Nederland verzet tegen deze in haar ogen onrechtmatige daad. Maar de politieke acties die Nederland op touw zette vermochten niet de oude situatie te doen terugkeren. Inmiddels kregen de nationalisten steeds meer steun van de Verenigde Naties zodat Nederland op 27 december 1949 onafhankelijkheid verleende aan de nieuwe republiek. Alleen Nieuw-Guinea bleef nog onder Nederlands gezag. Maar de Verenigde Naties waren ten slotte ook gevoelig voor de Indonesische argumenten om Nieuw-Guinea aan de nieuwe republiek toe te voegen. In 1963 moest Nederland, na bijna 350 jaar, zijn laatste stuk grondgebied in Zuidoost-Azië opgeven.

Tijdens de opbouw van het Nederlandse koloniale rijk in Indië² speelden de zogenoemde Ambonezen een bijzondere rol. Deze bevolkingsgroep, afkomstig

² De termen Indië en Nederlands-Indië worden verder door elkaar gebruikt.

van de eilandengroep rond Ambon in de Zuid-Molukken, heeft zich altijd sterk met het koloniale bestuur geïdentificeerd en velen hingen het christelijke geloof aan. Veel Ambonezen dienden in het KNIL (Koninklijk Nederlands-Indisch Leger). Na de onafhankelijkheid van Indonesië in 1949 ontstond op Ambon een opstandige beweging, die in april 1950 uitmondde in het uitroepen van de Republiek der Zuid-Molukken (Republik Maluku Selatan, RMS). Deze opstand mislukte. In de nasleep hiervan zijn enkele duizenden Molukse ex-KNIL-militairen met hun gezinsleden naar Nederland gekomen; zij legden daarmee de grondslag voor de Nederlandse bevolkingsgroep der Molukkers.

Rond de dekolonisatie van Nederlands-Indië hebben zich omvangrijke migratiebewegingen voorgedaan, in het bijzonder van Indië naar Nederland. In Nederland ontstond binnen een relatief korte periode (1946-1958) een zeer omvangrijke bevolkingsgroep die doorgaans wordt aangeduid met de term 'Indische Nederlanders', maar in werkelijkheid zeer heterogeen en diffuus is van samenstelling. Het begrip 'Indische Nederlanders' wordt op tal van verschillende manieren gebruikt. Onder meer Ellemers en Vaillant wijzen erop dat het niet eenvoudig is om precies aan te geven wie wel en wie niet tot deze categorie kunnen of moeten worden gerekend. Tegelijkertijd kunnen verschillende onderscheidingscriteria, omstandigheden of kenmerken een rol spelen. Ellemers en Vaillant noemen "de positie die men innam in de voormalige Indische maatschappij, de wijze waarop men de Tweede Wereldoorlog, de nasleep daarvan en vervolgens de Indonesische revolutie heeft meegemaakt en beleefd, het tijdstip en de wijze van immigratie naar Nederland, de opname in de Nederlandse maatschappij en de wijze waarop al deze ervaringen achteraf al dan niet traumatische effecten blijken te hebben gehad" (Ellemers en Vaillant, 1985, p. 9).

Daar waar wellicht de term 'Indische Nederlander' vooral werd gebezigd voor een persoon die ten minste enig Indisch bloed bezat, dat wil zeggen personen van gemengd Inlandse/Europese afkomst —en dat kwam meestal natuurlijk in zijn of haar uiterlijk tot uitdrukking—, wordt de term tegenwoordig steeds meer gebruikt voor personen die 'Indische roots' hebben, dat wil zeggen toch ten minste enige tijd in de Indische archipel hebben doorgebracht; dat is dan inclusief de (blanke) Nederlanders die als kind of anderszins een substantieel deel van hun leven in Nederlands-Indië hebben doorgebracht. Ook personen van Inlandse afkomst die na de dekolonisatie van Nederlands-Indië naar Nederland zijn getrokken, behoren hier uiteraard toe. Echter, de bevolkingsgroep is zeker niet synoniem met uitsluitend personen die in Nederlands-Indië zijn geboren.

Dat de term ‘Indische Nederlander’ niet eenduidig is, werd wel zéér duidelijk bij de voorbereidingen van *Het Gebaar*. Na onderhandelingen met Indische vertegenwoordigers is in de loop van 2001 door de Nederlandse regering een omvangrijk geldbedrag beschikbaar gesteld in verband met *Het Gebaar*, een individuele “tegemeetkoming aan de Indische gemeenschap voor het beleid van voorgaande regeringen dat erg kil, bureaucratisch en formalistisch is geweest. De regering maakt *Het Gebaar* vanwege vermoedelijke tekortkomingen in het naoorlogse rechtsherstel”. Het bleek echter niet eenvoudig om te bepalen wie er nu precies voor zo’n uitkering in aanmerking moest komen. Ook bij de discussies rond de formulering van de afbakening van de doelpopulatie voor een uitkering in het kader van *Het Gebaar* moesten compromissen worden gesloten. In laatste instantie gebeurde dat ook op aandringen van de Landsadvocaat, die moest waken voor juridische valkuilen en mogelijke rechtsongelijkheid. Gevolg was dat bij de formulering van de doelgroep van *Het Gebaar* de aansluiting bij beschikbare (registratie)gegevens uit het oog werd verloren. Voor demografisch onderzoek naar de omvang en samenstelling van de doelgroep was dat uiteraard een handicap.

De directe aanleiding tot het onderzoek waarover in dit artikel verslag wordt gedaan, was de vraag van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport begin 2001 aan het NIDI om een schatting te maken van de omvang van de totale groep Indische Nederlanders die voor een uitkering in het kader van *Het Gebaar* in aanmerking komt. Echter, de doelgroep van *Het Gebaar* vormt in dit artikel slechts een deelpopulatie van een grotere sociaal-culturele populatie die demografisch kan worden geduid, overigens ook slechts bij benadering. Dit artikel handelt over *hetgeen heden ten dage nog in demografische zin is te merken van ons koloniale verleden in het huidige Indonesië*. Onder ‘eerste generatie Indische Nederlanders’ verstaan wij dan: personen die zelf een deel van hun leven aan de koloniale cultuur van het voormalige Nederlands-Indië hebben blootgestaan, en deze cultuur door migratie naar elders hebben meegebracht. Onder ‘tweede generatie Indische Nederlanders’ verstaan wij: personen geboren uit één of twee eerste generatie ‘Nederlands-Indische’ ouders, dat wil zeggen personen die niet zelf aan de koloniale cultuur hebben blootgestaan maar als kind daarover wel veel verhalen, en wellicht gewoonten, van hun ouder(s) hebben meegekregen.

Wij realiseren ons dat deze omschrijving van ‘Indische Nederlanders’ tamelijk diffuus is. Dat lijkt ons echter inherent te zijn aan de roerige geschiedenis van de Nederlandse aanwezigheid in Nederlands-Indië. Een andere, voor de statistiek misschien gemakkelijker hanteerbare, definitie heeft als bezwaar dat

er altijd een substantiële groep buiten zal vallen die toch óók een deel van de Nederlands-Indische cultuur in zich draagt. Wij verkiezen derhalve een vage definitie inclusief de daarbij behorende ‘zachtheid’ van de gegevens, boven een ‘harde’ definitie die onvolledig recht doet aan ‘ons Indië’. De verschillende subgroepen binnen onze vage definitie zullen wij echter wel zo goed mogelijk afzonderlijk in beeld trachten te brengen.

Er zijn in het bijzonder twee aspecten in onze omschrijving van het begrip ‘Indische Nederlanders’ waarin de afbakening diffuus is en elke demografische/statistische operationalisering derhalve tot op zekere hoogte voor discussie vatbaar. Het eerste aspect betreft de vraag waar precies de grens ligt tussen een Nederlands-Indische en een Indonesische culturele achtergrond. Idealiter zouden we iets willen hebben als ‘afkomstig uit Nederlands-Indië of Indonesië, maar altijd met een speciale gevoelsband met Nederland’; voor kwantitatief onderzoek is dit echter geen hanteerbare afbakening. In dit artikel hebben wij dan ook de grens gelegd bij 1967³: wie zich vóór 1967 vanuit de Indische archipel in Nederland heeft gevestigd, deed dat vanuit ‘de speciale gevoelsband met Nederland’.

Het tweede aspect betreft de vraag waar de grens ligt tussen de eerste generatie en de tweede generatie. Tot 1949 is dat redelijk eenvoudig: de eerste generatie bestaat uit iedereen die tot dan enige tijd in Nederlands-Indië heeft gewoond. Ná 1949 wordt het echter lastiger: wanneer heeft men zelf nog aan de Nederlands-Indische cultuur blootgestaan? We hanteren hierbij twee criteria: (1) wie na 1949 in Indonesië is geboren, behoort tot de eerste generatie; wie na 1949 elders (dan in Indonesië) is geboren, behoort tot de tweede generatie; echter (2) wie na 1949 in Nederland werd geboren in een sociaal-culturele omgeving die geheel was gericht op terugkeer naar de Indische archipel, behoort nog tot de eerste generatie. Molukkers die in Nederland werden geboren in de gesloten Molukse gemeenschappen —welke pas in de loop van de jaren zeventig geleidelijk open werden— worden dus tot de eerste generatie

³ Bij de soevereiniteitsoverdracht van 1949 behield Nederland aanvankelijk een bevoorrechte positie en vele landgenoten hoopten hun vroegere leven weer te kunnen oppakken, ook al was dat onder ander gezag. Maar president Soekarno wenste zich geheel te ontdoen van de Nederlandse inbreng. In 1956-1957 werden de Nederlanders die nog niet voor de Indonesische nationaliteit hadden gekozen gedwongen om hetzij dat alsnog te doen, hetzij het land te verlaten. Gevolg was een nieuwe stroom van ‘(re)patrianten’ naar Nederland. Een aantal personen koos toen voor de Indonesische nationaliteit, maar een groot deel van hen kreeg daar achteraf spijt van (de zogenoemde ‘spijtoptanten’) en reisde op een later tijdstip alsnog naar Nederland. De grens van 1967 valt samen met de datum tot wanneer deze ‘spijtoptanten’ nog voor de Nederlandse nationaliteit en overkomst naar Nederland konden kiezen.

gerekend, vanuit het idee dat zij de voormalige koloniale cultuur (maar dus eigenlijk de Molukse cultuur) met de paplepel ingegoten hebben gekregen.

2. Gevolgde aanpak

Binnen de *eerste generatie* van de totale groep der Indische Nederlanders kunnen verschillende groepen worden onderscheiden. De belangrijkste daarvan zijn de volgende:

- a) Personen die tijdens of na de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië verbleven en daar de status van ‘Nederlander’ hadden.
- b) Personen die vóór de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië verbleven, daar de status van ‘Nederlander’ hadden, maar reeds vóór de oorlog uit Indië zijn vertrokken. In vrijwel alle gevallen was dat naar Nederland.
- c) Personen die tijdens of na de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië verbleven, daar weliswaar niet de status van ‘Nederlander’ hadden, maar die status alsnog hebben verkregen door zich nadien blijvend in Nederland te vestigen. Een aparte groep hierbinnen vormen de:
- d) Molukkers: personen van de Molukken die zich gedwongen zagen te kiezen tussen Indonesië en Nederland, om die reden naar Nederland overkwamen, maar in Nederland gedurende lange tijd in een gesloten Nederlands-Indische/Molukse cultuur hebben geleefd omdat zij in de veronderstelling leefden dat hun verblijf in Nederland slechts tijdelijk zou zijn.

De kinderen van deze groepen vormen samen de *tweede generatie* Indische Nederlanders.

De beschikbaarheid van gegevens is voor elk van deze vier groepen geheel verschillend. Om deze reden is bij het opstellen van de demografische geschiedenis der Indische Nederlanders een per groep verschillende aanpak gevolgd.

Numeriek veruit de belangrijkste groep is (a): zij die als Nederlander de Japanse bezetting van Indië hebben meegemaakt. Geschikte gegevens over de Nederlandse (Europese) bevolking in Indië naar leeftijd en geslacht zijn voor het laatst beschikbaar in de Volkstelling van 1930. Aan de hand van gegevens over de loop van deze bevolking in de periode 1931-1945, aangevuld met extrapolaties en schattingen, is de bevolking naar leeftijd en geslacht per ultimo 1945 gereconstrueerd (paragraaf 3). Vervolgens is de bevolking 1945 door-gerekend naar 2001 (paragraaf 5.1).

Groep (b) bestaat voor een belangrijk deel uit kinderen van Nederlanders in Indië die voor hun opleiding in Nederland verbleven op het moment dat de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Voor deze groep wordt de start van de demografische berekeningen gevormd door de situatie per ultimo 1945. Aan de hand van onregelmatigheden in de leeftijdsverdeling van groep (a) is groep (b) gereconstrueerd (paragraaf 4) en vervolgens doorgerekend naar 2001 (paragraaf 5.1).

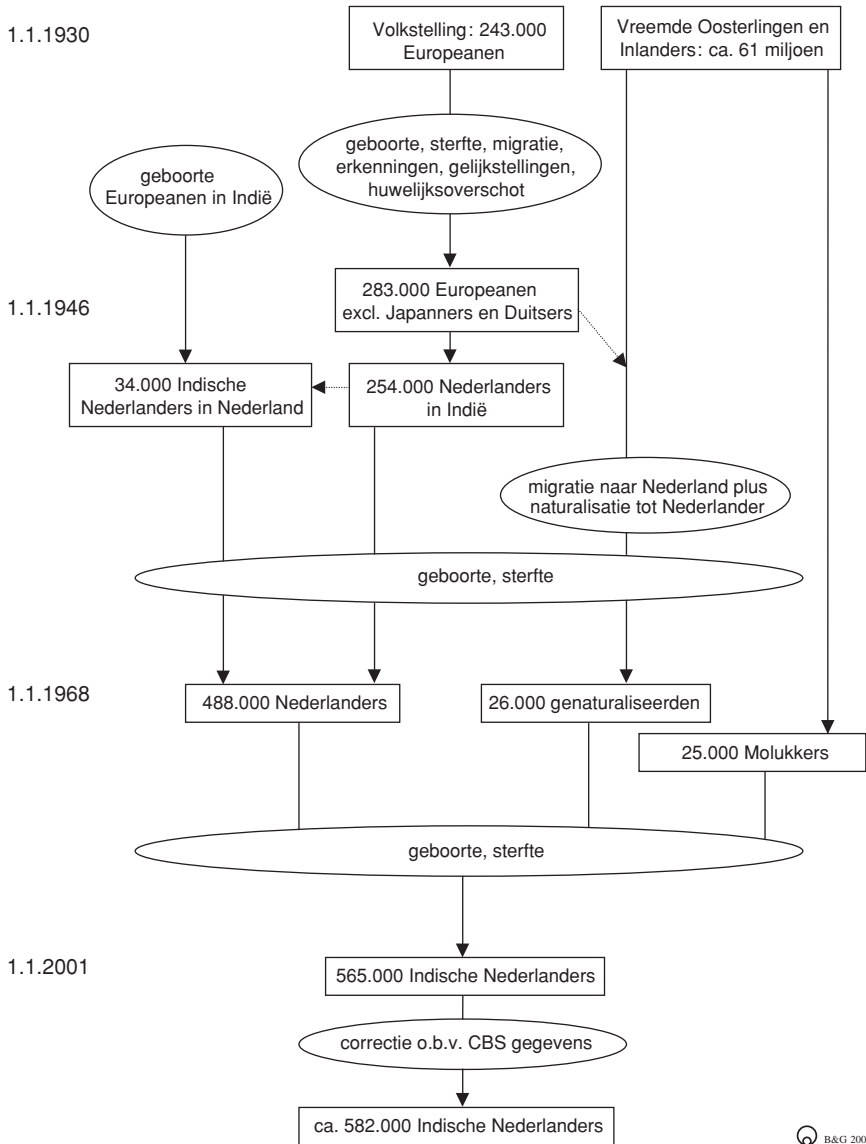
Bij groep (c) ontbreekt een voor de hand liggend ‘startmoment’. Deze groep Indische Nederlanders is immers zeer geleidelijk, over een reeks van jaren tot de populatie der ‘Indische Nederlanders’ toegetreden. Als start is daarom niet genomen een bevolking op een zeker moment, maar de gebeurtenis ‘naturalisatie tot Nederlander na eerst vanuit Ind(ones)ïë te zijn geïmmigreerd’. De basis hiervoor wordt gevormd door CBS-statistieken over immigratie en naturalisatie in de jaren 1946-1967 (paragraaf 5.2).

Groep (d) ten slotte, de Molukkers, vergt weer een andere aanpak. De oorzaak daarvan is gelegen in het feit dat de Molukkers zich wél voor 1967 in Nederland hebben gevestigd, maar in 1967 slechts in zeer beperkte mate de Nederlandse nationaliteit hadden aangenomen. Voor groep (d) is daarom aansluiting gezocht bij een speciale registratie van de Ambonezen in Nederland, met gegevens naar leeftijd en geslacht per 1 januari 1968. Deze populatie is vervolgens doorgerekend naar 2001 (paragraaf 5.3).

Voor de demografische berekeningen van 1930-1945 (groep a) en 1945-2001 (alle groepen) is gebruik gemaakt van een zogenoemd cohort-componentenmodel. Daarin wordt de bevolking onderscheiden naar geslacht en leeftijdsjaren. Voor iedere combinatie van leeftijd x en geslacht s wordt de bevolking aan het begin van het jaar $P(s,x,t)$ omgerekend in een bevolking aan het eind van het jaar $P(s,x+1,t+1)$. Dat gebeurt door rekening te houden met alle geslachts- en leeftijdsspecifieke bevolkingsveranderingen: sterfte, migratie, naturalisatie, en dergelijke. De geboorten worden eveneens op deze wijze berekend en vormen de bevolking der 0-jarigen aan het eind van het jaar. Deze berekeningen worden herhaald voor alle opeenvolgende jaren, waarbij de eindbevolking van het ene jaar dient als beginbevolking voor het volgende jaar, net zo lang tot het einde van de vooruitberekingsperiode is bereikt.

Schema 1 vat de gevolgde aanpak in hoofdlijnen samen.

Schema 1. Samenvattend overzicht



3. Nederlanders in Nederlands-Indië, 1930-1945

De grootste groep ‘Indische Nederlanders’ komt voort uit die personen die tijdens de Japanse bezetting in Nederlands-Indië verbleven en daar de status van ‘Nederlander’ hadden. Omdat het beschikbare gegevensmateriaal zeer onvolledig is, bleek het noodzakelijk om een groot aantal vereenvoudigende veronderstellingen en benaderingen te hanteren. De belangrijkste daarvan zijn de volgende:

- Geschikte gegevens naar leeftijd en geslacht zijn voor het laatst beschikbaar gekomen bij de Volkstelling van 1930 in Nederlands-Indië. De demografische reconstructie omvat daardoor de gehele periode 1930-1945.
- In de gegevens wordt doorgaans de groep ‘Nederlanders’ niet afzonderlijk onderscheiden, maar ondergebracht bij de ruimere groep ‘Europeanen (inclusief daarmee gelijkgestelden)’. De reconstructie is daarom uitgevoerd voor de totale groep ‘Europeanen’, waaruit vervolgens de ‘Nederlanders’ (85 à 90 procent van het totaal) zijn geïsoleerd.
- Over de jaren 1931-1940 zijn de gegevens ten aanzien van de verschillende componenten van bevolkingsgroei weliswaar van behoorlijke kwaliteit, maar hun detaillering naar leeftijd en geslacht is zeer gering of zelfs geheel afwezig. Getracht is om met behulp van redelijke aannamen deze des-aggregatie naar leeftijd en geslacht te realiseren.
- Na 1940 zijn er in het geheel geen demografische statistieken beschikbaar. De reconstructie 1941-1945 is dan ook een extrapolatie, die zoveel mogelijk is gebaseerd op schattingen naar aanleiding van gegevens uit de literatuur en, voor zover dat niet mogelijk was, op redelijke maar natuurlijk voor discussie vatbare veronderstellingen. In het bijzonder diende bij de periode 1941-1945 rekening te worden gehouden met de specifieke omstandigheden onder de Japanse bezetting.

3.1. De Volkstelling van 1930

Bij de Volkstelling van 7 oktober 1930 werden in Nederlands-Indië vier bevolkingsgroepen onderscheiden, te weten de Inlanders, Europeanen, Chinezen en de zogenoemde ‘Andere Vreemde Oosterlingen’. Voor ieder van deze groepen werden afzonderlijke vragenlijsten gehanteerd die slechts in detail van elkaar afweken. Alhier gaat de aandacht vooral uit naar de groep Europeanen en de daarmee gelijkgestelden omdat de ‘Nederlanders’ immers tot deze groep behoren. Bij de bepaling van de groep Europeanen en daarmee gelijkgestelden is uitgegaan van de wettelijke criteria zoals gespecificeerd in artikel 163 van de Indische Staatsregeling (Kleintjes, 1927).

Als Europeaan werden beschouwd: alle westerlingen. Deze groep bestond in 1930 voor 86,7 procent uit Nederlanders en verder uit andere Europeanen zoals Duitsers, Engelsen en Belgen, maar ook niet-Europeanen als Amerikanen en Australiërs maakten er deel van uit. Daarnaast werden nog andere buitenlanders tot de groep van Europeanen gerekend, omdat zij in Indië juridisch op dezelfde manier werden behandeld als Europeanen, bijvoorbeeld Japanners, Egyptenaren en Turken.

De rechtspositie van de man was bepalend voor die van de vrouw en de kinderen. Een niet-Europese vrouw kreeg automatisch de status van Europeaan door een huwelijk met een Europese man. De wettige kinderen van een Europese vader maakten eveneens automatisch deel uit van de Europese bevolkingsgroep.

Om dezelfde rechtspositie als die van Europeanen te verkrijgen, bijvoorbeeld met het oog op handeldrijven en toegang tot bepaalde Europese scholen, bestond voor Inlanders, Chinezen en andere Vreemde Oosterlingen de mogelijkheid om *gelijkstelling* aan te vragen bij de Gouverneur-generaal. Als voornaamste criterium werd beschouwd “de rechtsbehoeften van den belanghebbende” (Kleintjes, 1927). Desondanks werd in de Koloniaal en Indisch Verslagen toegevoegd dat de meeste van de voornamelijk Inlanders en Chinezen die een toepasselijke verklaring hadden gekregen Christenen waren (Indisch Verslag 1931, deel I, p. 358).

De overgang tot de Europese groep kon ook plaatsvinden door adoptie, een begrip dat in 1867 werd vervangen door *erkenning*. Indien een man het kind van een vrouw uit een andere bevolkingsgroep als het zijne erkende, ging dit kind naar de groep van de vader over. Op deze wijze werden jaarlijks kinderen van niet-Europese moeders Europeaan. Afstammelingen van deze kinderen in de mannelijke lijn werden eveneens als Europeanen beschouwd.

Het *huwelijksoverschot* is het verschil tussen het aantal vrouwen dat als gevolg van een huwelijk met een Europese man tot de Europese bevolkingsgroep overging en het aantal Europese vrouwen dat door een huwelijk met een niet-Europeaan de Europese bevolkingsgroep verliet. Het eerste fenomeen had een stijging van het aantal Europese vrouwen tot gevolg. Er vonden echter ook huwelijken plaats van Europese vrouwen met Inlandse of Chinese mannen. In dit geval nam het aantal Europese vrouwen af. Daarnaast zijn er gevallen bekend waarbij Inlandse of Chinese mannen zich lieten gelijkstellen voordat zij met een Europese vrouw trouwden. Aangezien door het sluiten van een

huwelijk de vrouw van status verandert —zij krijgt de status van haar man—, is een huwelijksoverschot het verschil van ‘wisselingen’ van vrouwen tussen de Europese en de andere bevolkingsgroepen. De overgang van Europese vrouwen naar de Inlandse of een andere bevolkingsgroep als gevolg van huwelijksluiting mag als gering worden beschouwd. Het totale huwelijksoverschot heeft bijgevolg steeds een positieve uitkomst voor het aantal Europeanen.

In 1930 werden in Nederlands-Indië 60,7 miljoen personen geteld onder wie 246.000 Europeanen⁴. De Europese bevolking vormde daarmee slechts 0,4 procent van de totale bevolking van Nederlands-Indië. Van de Europeanen had 87 procent de Nederlandse nationaliteit. Van deze Nederlanders was 74 procent geboren in Nederlands-Indië en 26 procent in Nederland (zogenoemde ‘totoks’).

3.2. De jaren 1931-1941

De bevolking op 1 januari 1931, onderscheiden naar geslacht en leeftijd, vormt de startbevolking voor de berekening van de ontwikkeling van de Europese bevolking in de daaropvolgende periode. Het aantal Europeanen op 1 januari 1931 bedraagt 248.000 personen. Dit aantal is verkregen door de volkstellingenresultaten van 7 oktober 1930 te verhogen met een geschatte groei van de bevolking tussen 7 oktober 1930 en 1 januari 1931.

De bevolkingsgroei van de Europese bevolking werd niet alleen bepaald door geboorte, sterfte en migratie, maar ook door het aantal toepasselijk verklaringen, erkenningen en huwelijksoverschotten. Gegevens betreffende deze componenten van bevolkingsgroei zijn, met uitzondering van de migratiecijfers, verkregen uit de Koloniaal en Indische Verslagen. De Verslagen zijn beschikbaar tot en met het verslagjaar 1940. De immigratie naar en emigratie uit Nederlands-Indië is een verhaal apart, vooral ook omdat deze migratiebewegingen in hoge mate leeftijdsspecifiek verliepen en daarmee een behoorlijk effect hadden op de leeftijdsverdeling van de Europese bevolking in Indië (zie Bijlage voor technische details).

Voor het jaar 1941 zijn aantallen geboren en overleden, erkenningen, toepasselijk verklaringen en huwelijksoverschotten niet bekend. Op grond van de ontwikkelingen in de periode 1931-1940 zijn hiervoor schattingen gemaakt. Gebruikmakend van deze gegevens wordt het bevolkingsaantal van Europeanen op 1 januari 1942 vastgesteld op 305.000 personen.

⁴ Inclusief gelijkgestelde Chinezen en inclusief bevolking geteld aan boord van schepen.

3.3. De oorlogsjaren 1942-1945

In de maanden volgend op de Japanse aanval op de Amerikaanse vloot bij Pearl Harbor op 7 december 1941 veroverde Japan de meeste landen van Zuidoost-Azië. Met de capitulatie van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) op 9 maart 1942 was de bezetting van Nederlands-Indië door Japan volledig. Doel van de bezetter was om geheel Zuidoost-Azië onder Japanse invloed te brengen en volgens Van Velden “het voorgoed elimineren van de Westerse invloed in Azië” (1963, p. 46). Overal in de archipel, behalve op het eiland Java⁵, werden daartoe alle Europeanen (met inbegrip van de Indo-Europeanen) vrijwel onmiddellijk of kort na de Japanse inval geïnterneerd of een andere verblijfplaats aangewezen, met uitzondering van de Japanse bondgenoten (Duitsers en Italianen) en neutralen (bijvoorbeeld Zwitsers). Alle aanwezige (geallieerde) militairen werden krijgsgevangen genomen en tewerkgesteld. De staatsburgers van geallieerde of andere westerse landen werden geïnterneerd. Onder de krijgsgevangenen en geïnterneerden viel ook de groep passanten die ‘toevallig’ in maart 1942 in de archipel aanwezig was.

Bij internering werden bijna altijd de mannen van vrouwen en kinderen gescheiden. De jonge, gezonde mannen werden eveneens tewerkgesteld. De oudere en zieke mannen en de jongens van 11-16 jaar verbleven in mannenkampen (Van Velden, 1963, pp. 511-513). De grootste groep, met name de Indo-Europeanen, verbleef tijdens de bezetting buiten de kampen. Dit betrof voornamelijk personen die op grond van een afstammingsbewijs konden aantonen dat ze grotendeels Aziatisch bloed hadden en daarom als ‘broeders’ van de Japanners konden worden beschouwd. Daarnaast was er de groep Europeanen die voor de Japanners de belangrijkste bedrijven, zoals spoorwegen en postkantoren, draaiende moest houden.

In het algemeen geldt dat vrijwel de gehele groep Europeanen ten minste een deel van de oorlogsjaren, en een aanzienlijk aantal zelfs de gehele oorlogsperiode tot augustus 1945, in Japanse kampen heeft doorgebracht. Voor de groep Indo-Europeanen geldt dat internering vooral gedurende de laatste bezettingsjaren 1944 en 1945 plaatsvond; de grote meerderheid echter bleef internering bespaard (Van Velden, 1963, p. 434).

⁵ Hier werden de Indo-Europeanen lange tijd met rust gelaten en pas vanaf augustus 1943 geleidelijk aan geïnterneerd. In de jaren 1944 en in het bijzonder 1945 vonden onder deze bevolkingsgroep de meeste interneringen plaats (Van Delden, 1997, pp. 134-135).

Voor de periode 1942-1945 zijn vrijwel geen demografische gegevens bekend. Daarom is voor de berekening van het aantal Europeanen gedurende de oorlogperiode 1942-1945 uitgegaan van de zojuist genoemde bevolking op 1 januari 1942 maar dan, in navolging van Van Velden (1963, p. 452), verminderd met het aantal Duitsers en Japanners. Deze twee nationaliteiten maakten volgens de Volkstelling 1930 tezamen zes procent van het aantal Europeanen uit, maar Van Velden maakt duidelijk dat dit percentage sinds die tijd daalde naar 3,5. Dat de groep Italianen en neutralen niet in mindering is gebracht, heeft als achtergrond dat zij later alsnog werden geïnterneerd. Het bijgestelde aantal Europeanen op 1 januari 1942 komt daarmee uit op 294.000 personen.

Uit diverse bronnen zijn enkele (veelal geschatte) gegevens bekend over de periode van de Japanse bezetting. Het gaat dan vooral om aantallen burgergeïnterneerden, krijgsgevangenen en mensen die buiten de kampen zijn gebleven.

Voor de onderhavige berekeningen is de totale (bijgestelde) Europese bevolking in 1942 gesplitst in drie categorieën:

- 42.000 krijgsgevangenen (bron: De Jong, 1985; Zwitzer 1995; Van Dulm *et al.*, 2000)
- 80.000 burgergeïnterneerden (bron: Kwik, 1989; NIOD⁶), en
- circa 172.000 buitenkampers⁷.

Binnen deze drie categorieën zit ook het aantal passanten en leden van de marine van geallieerde landen (Amerikanen, Britten en Australiërs) die in 1942 in de Indische archipel verbleven en bijvoorbeeld in tewerkstellingskampen terecht kwamen. Volgens Teitler⁸ gaat het naar schatting om circa 2.000 mariniers. Over het aantal passanten zijn geen cijfers bekend, maar men mag aannemen dat het hooguit om enkele tientallen, misschien enkele honderden personen gaat.

⁶ Persoonlijke communicatie met dr. R. Raben (NIOD), 2001.

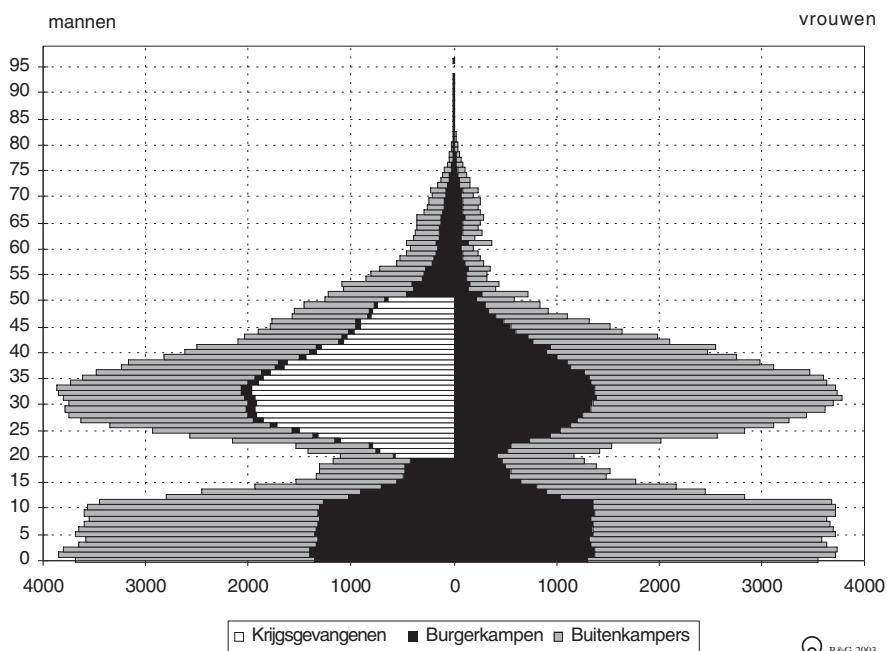
⁷ Deze groep vormt een zogenoemde restcategorie. De 294.000 Europeanen op 1 januari 1942 worden verdeeld over drie groepen. De eerste twee groepen (de krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden) zijn dusdanig betrouwbaar gedocumenteerd dat de aantallen min of meer vaststaan. De buitenkampers zijn kwantitatief slecht gedocumenteerd. Daarom wordt deze groep in de berekening beschouwd als alle personen die niet in krijgsgevangen- of interneringskampen hebben verbleven.

⁸ Persoonlijke communicatie met prof.dr. G. Teitler, 2001.

De aldus geconstrueerde uitsplitsing in drie categorieën staat grafisch weergegeven in *figuur 1*. Daarin is de door ons gereconstrueerde verdeling naar leeftijd en geslacht te zien van de Europese bevolking (exclusief Japanners en Duitsers) op 1 januari 1942 naar de categorieën kampen waarin die bevolking gedurende de oorlog terecht zou komen.

Voor ieder van deze drie categorieën werden afzonderlijke veronderstellingen gemaakt. Zo werd verondersteld dat de in de loop van de oorlog krijgsgevangen genomen personen mannen betroffen die op 1 januari 1942 20-50 jaar oud waren. Van hen was op 1 januari 1946 19,5 procent overleden. In de burgerkampen waren vooral vrouwen, kinderen, oudere mannen en gehandicapten geïnterneerd. Van hen was op 1 januari 1946 13 procent overleden. Van de buitenkampers (de rest van de leeftijdsopbouw) was op 1 januari 1946 vijf procent overleden. Dit percentage is gebaseerd op de sterfte onder de Javaanse bevolking. Verondersteld wordt dat de levensomstandigheden van de buiten-

Figuur 1. Europese bevolking (exclusief Japanners en Duitsers) naar categorie, leeftijd en geslacht, 1 januari 1942



kampers en van deze bevolkingsgroep als vergelijkbaar kunnen worden beschouwd⁹.

Met inachtneming van deze en andere veronderstellingen (zie Bijlage) konden de berekeningen worden voortgezet tot 1 januari 1946. Het aantal Europeanen op 1 januari 1946 werd vastgesteld op 283.000 (de sommatie van de 34.000 overlevenden uit de krijgsgevangenkampen, van 73.000 overlevenden uit de burgerkampen en van 176.000 overlevenden van de buitenkampers). Dat het aantal personen dat buiten de kampen verbleef, kon toenemen, kwam doordat de levensomstandigheden van de buitenkampers waarschijnlijk vergelijkbaar waren met die van de Inlandse bevolking. Dat houdt onder meer in dat het krijgen van kinderen gewoon doorging. De geboortecijfers kenden wel een lager niveau. Mede vanwege de leeftijdsopbouw —relatief veel vrouwen in de vruchtbare levensfasen— overtrof het aantal geborenen het aantal overledenen.

3.4. Van Europeanen naar Nederlanders

Van het aantal Europeanen op 1 januari 1946 wordt verondersteld dat 92 procent de Nederlandse nationaliteit had, wat overeenkomt met 260.000 personen. Dat percentage is beredeneerd uit de verhouding tussen het totale aantal Europeanen en Nederlanders in de Volkstelling 1930 en de ontwikkelingen in de daaropvolgende periode alsmede uit het feit dat de Japanners en Duitsers reeds uit de Europese bevolking 1946 zijn verwijderd. Van het aldus verkregen aantal zijn in eerste instantie 6.000 personen afgetrokken, te weten de Nederlanders die na 1949 in Indonesië zijn gebleven en nimmer naar Nederland of elders zijn gemigreerd¹⁰. Deze personen hebben geopteerd voor de Indonesische nationaliteit in de periode van twee jaar na de soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949 (Staatsblad, 1949) en behoren dan ook niet tot onze definitie van ‘Indische Nederlanders’.

De overige 254.000 Nederlanders zijn naar Nederland gekomen, dat wil zeggen de sommatie van het aantal echte repatrianten en van degenen die voor het eerst

⁹ Deze sterftecijfers zijn vastgesteld in overleg met dr. R. Raben en mevrouw dr. E. Touwen-Bouwsma (NIOD) aan de hand van diverse bronnen welke indicaties bevatten met betrekking tot de sterfte in de periode 1942-1945 (onder andere De Jong, 1985; Van Velden, 1963 en Zwitzer, 1995).

¹⁰ Na de soevereiniteitsoverdracht van 1949 kozen circa 31.000 Nederlanders voor het Indonesische staatsburgerschap. Hoogstens 25.000 personen kwamen hier na enige jaren weer op terug; zij wensten alsnog het Nederlandse staatsburgerschap en kwamen naar Nederland, de zogenoemde spijtoptanten. Rond 6.000 personen behielden de Indonesische nationaliteit en bleven in Indonesië (Van der Veur, 1955, pp. 17-18).

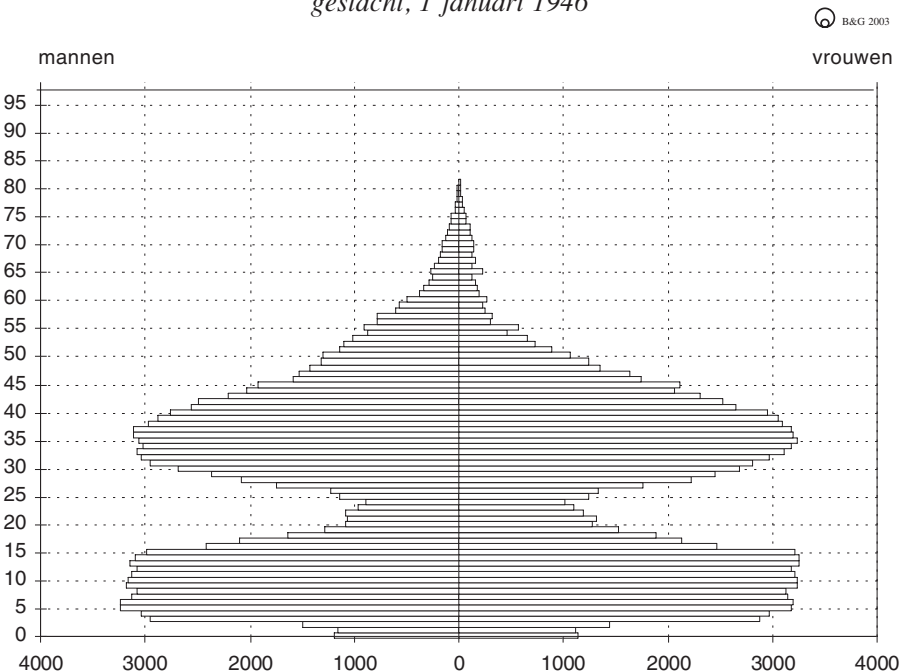
naar Nederland kwamen. Maar het geldt niet voor alle migranten want een deel is zonder in Nederland te zijn geweest vanuit de Indische archipel direct gemigreerd naar bijvoorbeeld Australië, Nieuw-Zeeland of de Verenigde Staten.

Figuur 2 geeft de bevolkingsopbouw weer van de 254.000 Nederlanders in Nederlands-Indië op 1 januari 1946. Een samenvatting van de diverse stappen die tot dit aantal hebben geleid is te vinden in *Schema 2*.

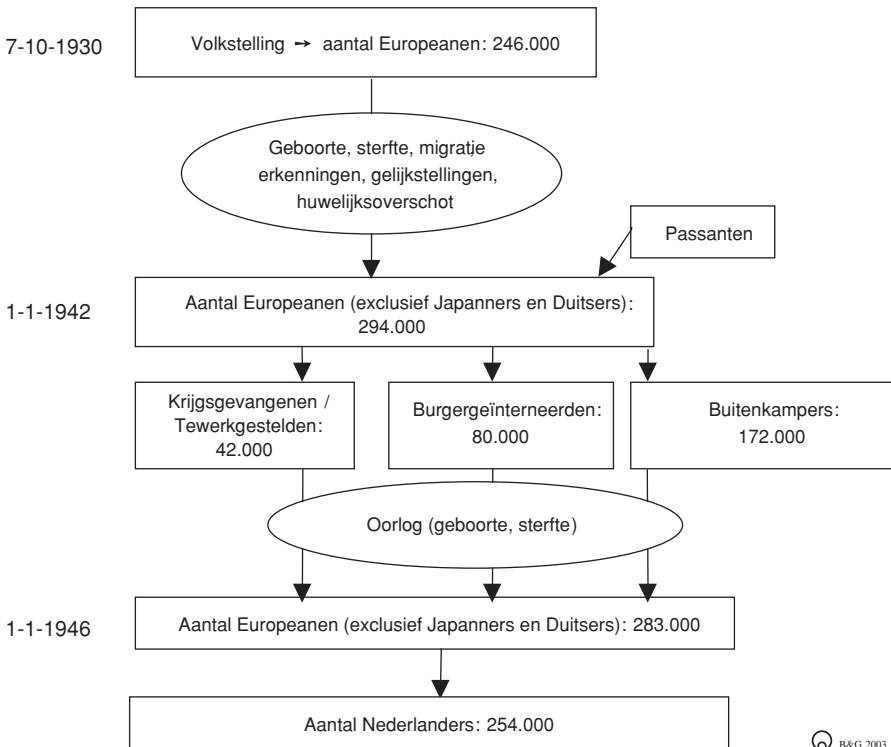
4. Indische Nederlanders in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog

Een tweede belangrijke oorspronkelijke groep Indische Nederlanders zijn zij die in de jaren voorafgaande aan de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië hebben gewoond, maar Indië vóór het uitbreken van de oorlog hebben verlaten. In tegenstelling tot de in de vorige paragraaf beschreven populatie heeft deze groep de oorlog niet in Nederlands-Indië doorgebracht, maar ergens anders. In het merendeel van de gevallen zal dat zijn geweest: in Nederland.

Figuur 2. Nederlandse bevolking in Nederlands-Indië naar leeftijd en geslacht, 1 januari 1946



Schema 2. Demografische ontwikkeling van de Nederlanders in Nederlands-Indië, 1930-1946



De groep Indische Nederlanders in het vooroorlogse Nederland bestond in hoofdzaak uit gepensioneerden (personen die na een arbeidscarrière in Indië terug waren gekeerd naar Nederland) en middelbare scholieren en studenten (kinderen uit in Indië woonachtige gezinnen die voor hun schoolopleiding naar Nederland werden gezonden).

Over de gepensioneerden weten we erg weinig. Het was numeriek zeker geen te verwaarlozen groep. Wij hebben echter besloten om de gepensioneerden geheel buiten onze demografische reconstructie van de Indische Nederlanders te laten. Deze keuze valt te rechtvaardigen door erop te wijzen dat de groep gepensioneerden *tijdens de oorlog* nauwelijks van invloed is op de gereconstrueerde populatie Indische Nederlanders in 2001. Dat deze invloed zeer beperkt is heeft twee redenen. Ten eerste geldt dat de gepensioneerden zelf

thans niet meer in leven zijn: wie in 1945 gepensioneerd was, kan 2001 nooit hebben gehaald. Ten tweede geldt dat de gepensioneerden in 1945 weliswaar kinderen hebben gehad die in 2001 mogelijk nog wél in leven zijn, maar dat met deze kinderen in merendeel al elders in de reconstructie rekening zal zijn gehouden. Aangezien immers het verkeer met Indië doorgaans een familie-aangelegenheid was, is het aannemelijk dat het merendeel van de kinderen tijdens de oorlog in Indië verbleef en derhalve is begrepen in de reconstructie in de vorige paragraaf.

De groep Indische Nederlanders die als scholier of student de oorlog in Nederland doorbrachten, was behoorlijk omvangrijk. Dit hangt samen met het zeer specifieke leeftijds patroon van de migratie tussen Indië en Nederland, dat thans nog onderwerp is van nader NIDI-onderzoek. Deze groep duiden wij verder aan met de term *Katjangs*. Aan de hand van de scherpe onregelmatigheid in de leeftijdsverdeling van de Nederlanders in Indië (figuur 2) kan het aantal *Katjangs* ofwel Indische Nederlanders in Nederland per 1 januari 1946 worden geschat op circa 34.000 personen, geconcentreerd in de leeftijdsgroep 15-30 jaar.

5. De periode 1946-2001

In de voorgaande twee paragrafen is vastgesteld hoe de populatie *Nederlandse* Indische Nederlanders er op 1 januari 1946 uitzag. Deze groep bestond begin 1946 uit 288.000 personen, van wie er zich op dat moment 34.000 in Nederland bevonden (*Katjangs*) en 254.000 in Indië. Met behulp van een demografisch cohort-componenten vooruitberekeningsmodel kan uit deze ‘oer-populatie’ van 1946 de ontwikkeling van de populatie over de gehele periode 1946-2001 (inclusief tweede generatie) in kaart worden gebracht.

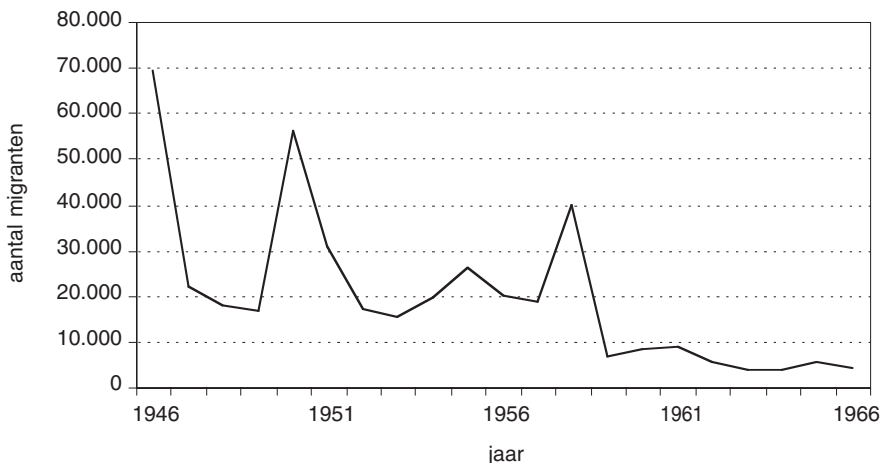
Naast deze ‘oer-populatie’ *Nederlandse* Indische Nederlanders zijn er echter ook andere bevolkingsgroepen die onder het ruime begrip ‘Indische Nederlanders’ moeten worden gerekend. Dit zijn personen die tijdens de Tweede Wereldoorlog weliswaar nog geen ‘Nederlander’ waren, maar die status na de oorlog alsnog hebben verkregen door zich blijvend in Nederland te vestigen. Een aparte groep daarbinnen vormen de Molukkers.

5.1. De Nederlandse Indische Nederlanders van 1946

Met uitzondering van de *Katjangs* bevonden alle *Nederlandse* Indische Nederlanders zich eind 1945 in Nederlands-Indië. In de loop der jaren hebben zij allen Indië verlaten, voor het merendeel naar Nederland, in mindere mate naar

landen als Australië, Nieuw-Zeeland en de Verenigde Staten. Hoe deze bevolking in de loop der jaren uit Indië, later Indonesië, is weggetrokken, kan worden afgelezen van *figuur 3*. In deze figuur is de migratie vanuit Ind(ones)ië naar Nederland weergegeven over de periode 1946-1966. Deze migratiestroom¹¹ wordt gekenmerkt door drie grote golven: de eerste direct na de Tweede Wereldoorlog en de start van de onafhankelijkheidsstrijd; de tweede in samenhang met de onafhankelijkheid van Indonesië in 1949; en de derde in 1958, toen de Indonesische regering de overgebleven Nederlanders gedwongen had om alsnog te kiezen voor hetzij de Indonesische nationaliteit hetzij Indonesië verlaten.

Figuur 3. Migratie naar Nederland vanuit Nederlands-Indië/Indonesië, 1946-1966 (inclusief Nieuw-Guinea)



Bron: CBS.

B&G 2003

¹¹ De migratiestatistieken van het CBS in Nederland hebben overigens betrekking op diegenen die zich na binnenkomst in Nederland hebben gevestigd en dus niet op die evacués/verlofgangers die pal na de oorlog bijvoorbeeld slechts voor korte tijd naar Nederland kwamen om weer enigszins op adem te komen. Bossenbroek (2001, p. 175) schat dat “van 1945 tot en met 1948 bijna 110.000 evacués van Nederlands-Indië naar Nederland werden overgebracht. Dat betekende niet dat die daar eind december 1948 nog allemaal waren.” De auteur komt tot de conclusie dat “ongeveer de helft besloot in Nederland te blijven. [...] Eigenlijk had de eerste repatriëringsgolf dus meer weg van een ‘evacuatiegolf’.” Uit het navolgende zal blijken dat het voor ons onderzoek niet uitmaakt of men zich direct in Nederland heeft gevestigd dan wel een aantal keren heen en weer is gereisd.

Deze bevolking (die per definitie behoort tot de eerste generatie) heeft zich over de tijd demografisch ontwikkeld. Bij gebrek aan direct bruikbare geregistreerde gegevens moeten voor elke component van bevolkingsontwikkeling bepaalde veronderstellingen worden gemaakt. Vooral belangrijk zijn de veronderstellingen ten aanzien van de mate van gemengde huwelijkssluiting (hoe groter de gemengde huwelijkssluiting, hoe groter de tweede generatie ten opzichte van de eerste generatie) en de mate waarin geboorten na 1945 nog tot de eerste generatie dan wel tweede generatie Indische Nederlanders moeten worden toegerekend. Voor de specificatie van al deze veronderstellingen zij verwezen naar de Bijlage.

Onder deze veronderstellingen ontwikkelt de bevolking, startend vanuit 288.000 personen op 1 januari 1946, zich tot 492.000 personen op 1 januari 2001. Als gevolg van het feit dat er ook na 1945 nog kinderen op Indisch/Indonesisch grondgebied worden geboren, blijft de eerste generatie nog een aantal jaren in omvang toenemen; pas in 1959 wordt met 325.000 het maximum bereikt, waarna de sterfte de overhand krijgt en een daling inzet tot 190.000 in 2001. De tweede generatie neemt in snel tempo toe en bereikt in 1999 zijn maximum van 302.000, in 2001 marginaal teruggelopen tot 301.000. Benadrukt moet worden dat het totale aantal van 492.000 tevens personen omvat die niet in Nederland wonen, mogelijk zelfs personen die sinds 1946 niet (meer) in Nederland zijn geweest.

5.2. Niet-Nederlanders in 1946

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog maakten de Nederlanders slechts een fractie (minder dan 0,5 procent) uit van de totale bevolking van de Indische archipel, in die tijd naar schatting 70 miljoen, maar vrijwel allemaal vallen zij onder het begrip 'Indische Nederlanders'. De meer dan 99,5 procent niet-Nederlanders vallen vrijwel geen van allen onder het begrip 'Indische Nederlanders', behalve wanneer zij blij hebben gegeven van hun bijzondere gevoelsband met Nederland door nadien naar Nederland te emigreren en aldaar de Nederlandse nationaliteit te verkrijgen.

Hoeveel personen die in 1946 niet-Nederlander waren zijn nadien alsnog toegetroten tot onze bevolking der Indische Nederlanders? Met andere woorden: hoeveel niet-Nederlandse Europeanen, Vreemde Oosterlingen en Inlanders die ten tijde van de Japanse bezetting in Nederlands-Indië waren, zijn na 1 januari 1946 naar Nederland gegaan en hebben vóór 1 januari 1967 de Nederlandse nationaliteit verkregen dan wel aangevraagd?

Sinds 1946 beschikt het CBS over de aantallen naturalisaties van niet-Nederlanders en vanaf 1951 over gegevens van Indonesiërs die zich lieten naturaliseren. Het aantal genaturaliseerde Indonesiërs was aanvankelijk laag, maar liep vooral in de jaren zestig op. In totaal gaat het in de periode 1951-1967 om 22.510 Indonesische personen die de Nederlandse nationaliteit aannamen. Daar moet nog bij worden opgeteld een gering aantal naturalisaties van niet-Indonesiërs, geschat op 734 personen. Over de totale groep van 23.244 personen zijn aanvullende veronderstellingen gemaakt ten aanzien van samenstelling naar leeftijd en geslacht, en demografisch gedrag vanaf het moment van naturalisatie (zie Bijlage).

Onder deze veronderstellingen ontwikkelt deze van oorsprong ‘niet-Nederlander’ groep Indische Nederlanders zich tot 38.000 personen (niet noodzakelijkerwijs nog steeds woonachtig in Nederland): 17.000 van hen behoren tot de eerste generatie (dat wil zeggen de oorspronkelijke 23.244 voorzover nog in leven) en 21.000 tot de tweede generatie.

5.3. Molukkers

De Molukkers vormen in de demografische geschiedschrijving der Indische Nederlanders een speciale categorie. Zij behoren wél tot de Indische Nederlanders, maar zijn slechts zeer ten dele begrepen in de van oorsprong ‘niet-Nederlander’ groep die in de vorige paragraaf aan de orde is geweest. De reden daarvoor is dat het merendeel van de Molukkers in 1967 niet voldeed aan de naturalisatie-eis. Daarom moest voor de Molukkers een afzonderlijke aanpak worden gevolgd.

De groep Molukkers in Nederland vindt voor het overgrote deel zijn oorsprong in de 3.578 Molukse ex-KNIL-militairen en 574 niet-militairen die met hun gezinsleden in 1951 in Nederland zijn aangekomen. In totaal gaat het om ongeveer 12.500 personen onder wie enige verstekelingen. Rond 1958 hadden de meeste Molukkers de Indonesische nationaliteit opgegeven en waren stateloos. Slechts een minderheid had de Nederlandse nationaliteit verkregen of behield de Indonesische nationaliteit.

De demografische ontwikkeling van de Molukse bevolkingsgroep is elders uitgebreid beschreven (Beets *et al*, 2002). Hier vatten wij slechts de voornaamste veronderstellingen en uitkomsten samen.

Als uitgangspunt voor de schatting van de deelgroep Molukkers binnen onze totale populatie ‘Indische Nederlanders’ hanteren wij de publicatie *Enkele*

cijfers over de Ambonezen in Nederland (1968) van het Ministerie van (toen nog) Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM). Deze publicatie, gebaseerd op de administratie van het Commissariaat Ambonezenzorg (CAZ), bevat een tabel van de Molukse bevolking naar geslacht en brede leeftijdsgroepen per 1 januari 1968 in Nederland. Wij rekenen al deze personen tot de eerste generatie: zij zijn hetzij in Nederlands-Indië/Indonesië geboren, hetzij in een volledig Molukse omgeving die was gericht op het idee dat men te zijner tijd zou terugkeren naar de (vrije) Republiek der Zuid-Molukken. Per 1 januari 1968 bedroeg het aantal Molukkers in Nederland 25.400. Met behulp van spline interpolatie is voor deze bevolking de verdeling in eenjaarsleeftijdsgroepen geconstrueerd.

Deze bevolking per 1 januari 1968 is vooruitberekend tot 2001 onder bepaalde demografische veronderstellingen (zie Bijlage). Vooral van belang is het feit dat wij ook de kinderen geboren ná 1 januari 1968 in Molukse woonoorden tot de eerste generatie rekenen. Hierdoor groeit de eerste generatie, 25.400 in 1968, nog door tot het jaar 1982 (29.100). In 2001 omvat de populatie Molukkers 42.300 personen (niet noodzakelijkerwijs nog steeds woonachtig in Nederland): 25.900 van de eerste generatie (maar voor een zeer groot deel geboren in Nederland, namelijk in een Moluks woonoord) en 16.400 van de tweede generatie.

De resultaten van deze vooruitberekening zijn in hoge mate vergelijkbaar met de reeds vermelde schattingen uit de literatuur. De cijfers van Veenman (1989) en Vleugels (1998) hebben betrekking op Molukkers in Nederland, terwijl onze cijfers betrekking hebben op Molukkers afstammend van de groep die per 1 januari 1968 in Nederland was. Omdat de nettomigratie van Molukkers na 1967 beperkt is, moeten beide groepen in hoge mate vergelijkbaar zijn.

5.4. Totale groep Indische Nederlanders

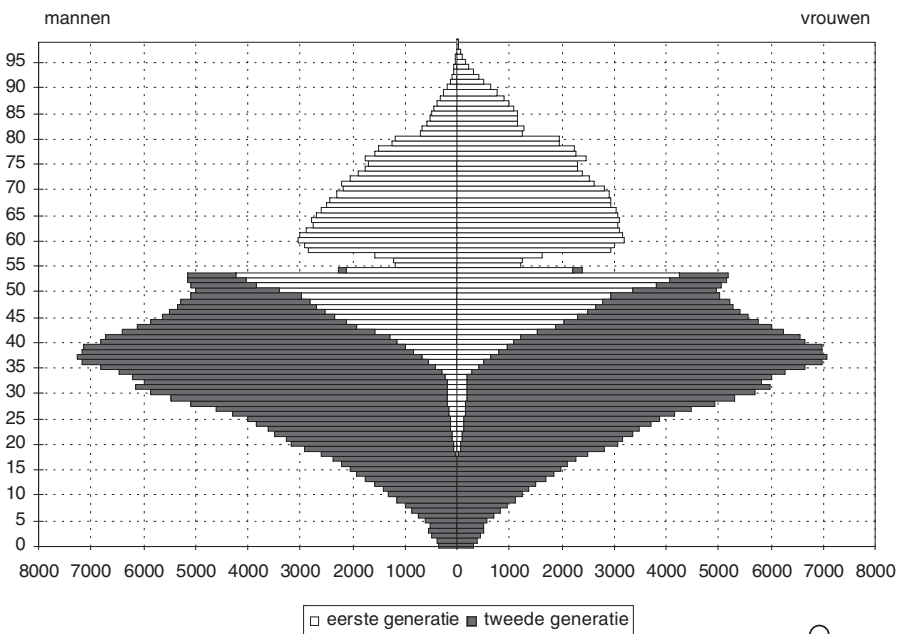
In de vorige sub-paragrafen is voor drie groepen Indische Nederlanders het demografisch verloop over de periode 1946-2001 geschetst: zij die in 1946 Nederlander waren (veruit de grootste groep), zij die in 1946 géén Nederlander waren maar dat in de periode 1946-1967 wel zijn geworden, en de Molukkers. Om het totale aantal Indische Nederlanders te krijgen mag men deze drie groepen niet zonder meer bij elkaar optellen omdat de groepen ‘naturalisaties 1946-1967’ en ‘Molukkers’ elkaar gedeeltelijk overlappen. Om dubbeltellingen te voorkomen, moet daarom de groep Molukkers worden verminderd met het percentage genaturaliseerden-voor-1967, geschat op 17,1 procent (zie Bijlage), alvorens deze groep te combineren met de beide andere groepen Indische Nederlanders.

Met deze correctie bedraagt het totale aantal Indische Nederlanders volgens de door ons gehanteerde definitie per 1 januari 2001: 492.000 oorspronkelijke Nederlanders, plus 38.000 genaturaliseerden 1946-1967, plus 42.000 Molukkers, minus 7.000 Molukkers genaturaliseerd 1946-1967, totaal 565.000 personen. Deze personen wonen anno 2001 niet noodzakelijkerwijs in Nederland.

Het totale aantal Indische Nederlanders is inmiddels over zijn maximum heen. Dat werd reeds bereikt in 1984, met 616.000. De eerste generatie is al sinds 1968 in omvang aan het afnemen: van het maximum van 357.000 in 1968 is de eerste generatie inmiddels teruggelopen tot 229.000. Vanaf 1985 is de tweede generatie in omvang groter dan de eerste. De tweede generatie heeft in 2001 met 336.000 personen vrijwel haar maximumomvang bereikt.

Figuur 4 toont de verdeling van de totale populatie Indische Nederlanders in 2001 naar leeftijd, geslacht en generatie. De demografische geschiedenis van de groep wordt fraai in deze verdeling geïllustreerd. De insnoering rond leeftijd 55 (eerste generatie) hangt samen met de lage geboorteaantallen onder de

Figuur 4. Totaal aantal Indische Nederlanders (ongeacht woonland) naar leeftijd en geslacht, 1 januari 2001



Nederlanders tijdens de Japanse bezetting. Voor jongere leeftijden neemt de omvang van de eerste generatie snel af; dat er in de leeftijdsgroep 20-35 überhaupt nog Indische Nederlanders van de eerste generatie zijn, is uitsluitend te danken aan het feit dat in de periode 1965-1980 kinderen geboren in Molukse woonoorden als eerste generatie zijn meegeteld. Startend bij leeftijd 54 (geboortjaar 1946) begint de tweede generatie Indische Nederlanders op de komen. De zeer omvangrijke tweede generatie in het leeftijdsinterval 20-40 jaar hangt samen met het grote aantal geboorten in de periode 1960-1980: veel eerste generatie Indische Nederlanders in de vruchtbare leeftijden, een landelijk hoog vruchtbaarheidsniveau, en bovendien nog eens extra opgehoogd door de hoge mate van gemengde huwelijksluiting onder Indische Nederlanders (het kenmerk 'tweede generatie Indische Nederlander' kan immers zowel door de vader als door de moeder op het kind worden overgebracht). Desalniettemin is ook de tweede generatie Indische Nederlanders uiteindelijk tot uitsterven gedoemd. Dat zal echter pas tegen het einde van de 21^{ste} eeuw het geval zijn.

In schema 1 wordt een overzicht gegeven van alle stappen die zijn gezet in de totale reconstructie van het aantal van 565.000 Indische Nederlanders anno 2001. De laatste stap, de correctie van dit aantal aan de hand van CBS-gegevens, komt in paragraaf 6 aan de orde.

6. Indische Nederlanders en de bevolkingsstatistiek van het CBS

Het CBS maakt in zijn zogenoemde allochtonenstatistiek gebruik van een drietal kenmerken (naast leeftijd en geslacht): het geboorteland van de persoon zelf, het geboorteland van de moeder en het geboorteland van de vader. Het CBS beschouwt iedereen met ten minste één in het buitenland geboren ouder als *allochtoon*. Is de persoon zelf in het buitenland geboren, dan wordt die persoon gerekend tot de eerste generatie; is de persoon in Nederland geboren, dan wordt hij/zij gerekend tot de tweede generatie.

Op 1 januari 2001 telde Nederland volgens het CBS 2,9 miljoen allochtonen op een totale bevolking van 16,0 miljoen (18 procent). Deze 2,9 miljoen allochtonen kunnen nader worden onderverdeeld naar herkomstland. Met 404.000 personen vormt de groep met herkomstland Indonesië (inclusief voormalig Nederlands-Indië) de grootste categorie, op de voet gevolgd door Duitsland (399.000), Turkije (320.000), Suriname (309.000) en Marokko (273.000).

Volgens de definitie van het CBS is iemand die in het buitenland is geboren uit twee in Nederland geboren ouders géén allochtoon. Daar valt veel voor te zeggen. Doorgaans zal het hier immers gaan om Nederlandse kinderen die ‘toevallig’ in het buitenland zijn geboren, bijvoorbeeld omdat de ouders vanwege het werk tijdelijk buiten Nederland woonden. In het geval van voormalig Nederlands-Indië valt een interessante groep echter buiten de allochtonenstatistiek: de kinderen die in Nederlands-Indië zijn geboren uit twee in Nederland geboren ouders (‘totoks’), aldaar een deel van hun jeugd hebben doorgebracht en pas nadien naar Nederland zijn overgekomen. Het CBS beschikt natuurlijk wél over gegevens betreffende deze groep kinderen, in 2001 circa 27.000 personen groot.

In deze paragraaf wordt een vergelijking gemaakt tussen de gegevens van het CBS enerzijds en de in eerdere hoofdstukken gereconstrueerde bevolking der ‘Indische Nederlanders’ anderzijds. Bij de cijfers van het CBS tellen wij de groep geboren in Indonesië/Indië uit twee in Nederland geboren ouders ook mee; benadrukt moet echter worden dat deze groep door het CBS tot de autochtone Nederlandse bevolking wordt gerekend, en *niet* tot de allochtonen met herkomstland Indonesië (inclusief voormalig Nederlands-Indië).

Volgens de cijfers van het CBS (zie *tabel 1*) woonden er op 1 januari 2001 in Nederland 431.000 personen afkomstig uit Ind(ones)ie (zelf daar geboren of een daar geboren ouder). Volgens de demografische reconstructies uit eerdere

Tabel 1. ‘Indische Nederlanders’ per 1 januari 2001 (duizendtallen)

Bevolkingsstatistiek CBS (geboorteland)		Reconstructie dit artikel	
geboren in Ind(ones)ie, twee in NL geboren ouders	27		
geboren in Ind(ones)ie, een of twee <i>niet</i> in NL geboren ouders	139		
Totaal eerste generatie	166	Eerste generatie	229
geboren in NL, twee in Ind(ones)ie geboren ouders	71		
geboren in NL, één in Ind(ones)ie geboren ouder	194		
Totaal tweede generatie	265	Tweede generatie	337
Totaal	431	Totaal	565

paragrafen omvatte de plaatsloze populatie ‘Indische Nederlanders’ op 1 januari 2001 565.000 personen.

Het is natuurlijk niet verwonderlijk dat de aantallen voor ‘statistiek’ en ‘reconstructie’ zo sterk uiteenlopen. De definitie van de bevolking waarover het in beide gevallen gaat is immers op belangrijke onderdelen geheel verschillend. De belangrijkste verschillen zijn de volgende:

- Het CBS telt uitsluitend personen woonachtig in Nederland. Onze 565.000 is daarentegen ‘plaatsloos’ en omvat ook Indische Nederlanders die in het buitenland wonen.
- Het CBS hanteert uitsluitend het geboortelandcriterium. Het in dit artikel gehanteerde criterium is ruimer: men hoeft slechts gedurende enige tijd aan de koloniale cultuur van het voormalige Nederlands-Indië te hebben blootgestaan (hetzij zelf, als eerste generatie, hetzij via een ouder, als tweede generatie). Vooral de ‘totoks’ (en ook hun in *Nederland* geboren kinderen) veroorzaken een verschil: zij tellen bij het CBS niet mee, maar bij onze reconstructie wél.
- Anderzijds is ons criterium iets smaller, omdat wij personen met een nadrukkelijk *Indonesische* achtergrond niet meetellen en het CBS wel. Dit verschil werkt vooral op de jongste leeftijdsgroepen in.
- Een ander punt waardoor onze populatie waarschijnlijk iets kleiner is dan die van het CBS heeft te maken met de vraag waar men de Tweede Wereldoorlog heeft doorgemaakt. Bij ons wordt het leeuwendeel van de bevolking in 1945 gevormd door personen die als Nederlander tijdens de oorlog in Indië verbleven; buiten hen zijn alleen de *Katjangs* (geboren in Indië, oorlog in Nederland, 15-30 jaar oud in 1945) expliciet ook in de reconstructie opgenomen. Daarnaast zijn er echter zonder twijfel ook andere groepen personen met geboorteland Nederlands-Indië geweest, die wél (evenals hun kinderen) in de CBS-cijfers meetellen maar niet in de gereconstrueerde cijfers.
- Ten aanzien van de *Molukkers* is ons criterium daarentegen weer een stuk ruimer dan dat van het CBS. De eerste generatie Molukkers omvat bij ons namelijk niet alleen personen die in Ind(ones)ië (op de Molukken) zijn geboren, maar ook alle in Nederlandse woonoorden voor Molukkers geboren kinderen. Als gevolg daarvan loopt ook de tweede generatie Molukkers bij ons ‘langer door’ dan bij het CBS.

In het onderzoek zijn de mogelijke oorzaken van verschillen tussen de CBS-cijfers en de gereconstrueerde cijfers nader onderzocht en zoveel mogelijk

gekwantificeerd. Voor de details van deze systematische vergelijking zij verwezen naar het volledige rapport (Beets *et al.*, 2002). Wel is hier van belang dat uit dit systematische overzicht drie categorieën thans nog levende Indische Nederlanders naar voren zijn gekomen die *niet* zijn opgenomen in de totnog-toe gereconstrueerde populatie per 1 januari 2001, maar die wél voldoen aan de in dit rapport gehanteerde definitie van ‘Indische Nederlander’. Deze drie categorieën zijn:

- a) geboren in Nederlands-Indië, tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland maar niet als *Katjang*: 2.000 thans nog in leven (eerste generatie, geboren voor 1946);
- b) geboren in Nederland, voor of tijdens de Tweede Wereldoorlog, uit de groep onder (a): 10.000 thans nog in leven (tweede generatie, geboren voor 1946);
- c) geboren in Nederland, na de Tweede Wereldoorlog, uit de groep onder (a): 5.000 thans nog in leven (tweede generatie, geboren na 1945).

Inclusief deze in de reconstructie ‘vergeten’ groepen komt het totale aantal Indische Nederlanders per 1 januari 2001 uit op 582.000 (zie *tabel 2*).

Tabel 3 geeft een samenvattend overzicht van de verschillen tussen de cijfers van het CBS en de uitkomsten van de reconstructie (inclusief ophoging). Het kan geen kwaad om nogmaals te benadrukken dat beide statistische bronnen een geheel verschillende definitie van het begrip ‘Indische Nederlander’

Tabel 2. Indische Nederlanders per 1 januari 2001, zonder en met ophoging ‘vergeten’ groepen (duizendtallen)

	Reconstructie paragraaf 5	Inclusief ophoging
Eerste generatie:		
geboren -1945	139	141
geboren 1946-heden	89	89
totaal	229	231
Tweede generatie:		
geboren -1945	0	10
geboren 1946-heden	337	342
totaal	337	352
Totaal:		
geboren -1945	139	151
geboren 1946-heden	426	431
totaal	565	582

Tabel 3. Indische Nederlanders naar woonland, aansluiting tussen ‘CBS’ en ‘reconstructie’ (inclusief ophoging) (duizendtallen)

	Totaal	Waarvan woonachtig in	
		Nederland	buitenland
CBS: geboren in Ind(ones)ië	166	166	0
Af: wel CBS, niet reconstructie	-20	-20	
Bij: niet CBS, wel reconstructie	85	33	52
Totaal = reconstructie eerste generatie	231	179	52
CBS: geboren in Nederland uit in Ind(ones)ië geboren ouder(s)	265	265	
Af: wel CBS, niet reconstructie	-35	-35	
Bij: niet CBS, wel reconstructie	122	50	72
Totaal = reconstructie tweede generatie	352	280	72
CBS eerste plus tweede generatie	430	430	
Reconstructie eerste plus tweede generatie	582	458	124

hanteren. Bij ‘CBS’ gaat het om geboorteland (Ind(ones)ië) én om huidige woonplaats (Nederland). Bij ‘reconstructie’ gaat het om het ooit hebben blootgestaan aan de koloniale cultuur van het voormalige Nederlands-Indië, en deze cultuur door migratie naar elders (dat wil zeggen buiten Indonesië) hebben meegebracht.

Uit gevoeligheidsanalyses (niet in dit artikel behandeld; zie Beets *et al.*, 2002) komt naar voren dat de demografische reconstructie van de Indische Nederlanders door enkele onzekerheden is omgeven. Deze onzekerheden gelden in versterkte mate voor de naoorlogse generatie Indische Nederlanders, waar immers aanvullende veronderstellingen moesten worden gemaakt over met name vruchtbaarheid en gemengde huwelijkssluiting. Uit het feit dat er een behoorlijke mate van aansluiting is verkregen tussen de gereconstrueerde aantallen enerzijds en de ‘harde’ aantallen uit de bevolkingsstatistiek van het CBS anderzijds zou men de conclusie kunnen trekken dat de in dit artikel gepresenteerde demografische reconstructie van de groep Indische Nederlanders anno 2001 redelijk betrouwbaar moet zijn. Desalniettemin valt er op deze aansluiting wel het nodige af te dingen. De in tabel 3 samengevatte ontleding van het verschil tussen ‘CBS’ en ‘reconstructie’ (inclusief ophoging) is gebaseerd op tamelijk ruwe berekeningen en in sommige gevallen niet veel meer dan een ‘educated guess’. Het lijkt dan ook aanbevelenswaardig om telkens een foutenmarge van rond de tien procent aan te houden.

7. Samenvatting en conclusies

In dit artikel is een beschrijving gegeven van de demografische geschiedenis van de Indische Nederlanders. Daarbij gaat het om de vraag, wat er heden ten dage (1 januari 2001) nog in demografische zin is te merken van het Nederlandse koloniale verleden in wat sinds 1949 Indonesië is. Onder ‘eerste generatie Indische Nederlanders’ wordt in dit artikel verstaan: personen die zelf een deel van hun leven aan de koloniale cultuur van het voormalige Nederlands-Indië hebben blootgestaan, en deze cultuur door migratie naar elders hebben meegebracht. De ‘tweede generatie Indische Nederlanders’ bestaat dan uit personen die niet zelf aan deze koloniale cultuur hebben blootgestaan, maar als kind daarover wel veel verhalen, en wellicht gewoonten, van hun ouder(s) hebben meegekregen.

Binnen de *eerste generatie* van de totale groep der Indische Nederlanders zijn verschillende groepen onderscheiden:

- a) Personen die tijdens of na de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië verbleven en daar de status van ‘Nederlander’ hadden.
- b) Personen die vóór de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië verbleven, daar de status van ‘Nederlander’ hadden, maar reeds vóór de oorlog uit Indië zijn vertrokken. In vrijwel alle gevallen was dat naar Nederland.
- c) Personen die tijdens of na de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië verbleven, daar weliswaar niet de status van ‘Nederlander’ hadden, maar die status alsnog hebben verkregen door zich nadien blijvend in Nederland te vestigen. Een aparte groep hierbinnen vormen de:
- d) Molukkers: personen van de Molukken die zich gedwongen zagen te kiezen tussen Indonesië en Nederland, om die reden naar Nederland overkwamen, maar in Nederland gedurende lange tijd in een gesloten Nederlands-Indische/Molukse cultuur hebben geleefd omdat zij in de veronderstelling leefden dat hun verblijf in Nederland slechts tijdelijk zou zijn.

De beschikbaarheid van demografische gegevens is voor elk van deze vier groepen geheel verschillend. Om deze reden is bij het opstellen van de demografische geschiedenis der Indische Nederlanders een per groep verschillende aanpak gevolgd.

Numeriek veruit de belangrijkste groep is (a): zij die als Nederlander de Japanse bezetting van Indië hebben meegemaakt. Geschikte gegevens over de Nederlandse (Europese) bevolking in Indië naar leeftijd en geslacht zijn voor het

laatst beschikbaar in de Volkstelling van 1930. Een demografische reconstructie laat zien dat deze groep eind 1945 uit circa 254.000 personen bestond. Groep (b) bestaat voor een belangrijk deel uit kinderen van Nederlanders in Indië die voor hun opleiding in Nederland verbleven op het moment dat de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Aan de hand van onregelmatigheden in de leeftijdsverdeling van groep (a) is groep (b) gereconstrueerd: in 1945 circa 34.000 personen. Voor groep (c) is als start genomen de CBS-statistieken over immigratie en naturalisatie in de jaren 1946-1967. In deze periode zijn circa 23.000 personen vanuit Ind(ones)ië tot Nederlander genaturaliseerd. Voor groep (d) ten slotte, de Molukkers, is aansluiting gezocht bij een speciale registratie van de Ambonezen in Nederland, met gegevens naar leeftijd en geslacht per 1 januari 1968. In 1968 bedroeg het aantal Molukkers circa 25.000; ongeveer 17 procent van hen bezat in 1968 reeds de Nederlandse nationaliteit en is dus tevens begrepen in groep (c).

Voor alle groepen is een demografische doorrekening gemaakt tot 1 januari 2001, onder bepaalde veronderstellingen betreffende vruchtbaarheid, sterfte en gemengde huwelijkssluiting. Bij het bepalen van de totale populatie Indische Nederlanders per 1 januari 2001 is ten slotte een klein aantal correcties uitgevoerd, ingegeven door een systematische vergelijking van de vooruitberekende bevolking enerzijds en de CBS-gegevens betreffende de in Nederland woonachtige bevolking met geboorteland of geboorteland ouders Ind(ones)ië anderzijds.

Het aldus demografisch gereconstrueerde aantal Indische Nederlanders bedroeg in 1945 288.000 personen, in 2001 582.000 personen (inclusief tweede generatie), van wie er naar schatting 458.000 woonachtig zijn in Nederland en 124.000 in het buitenland.

Bijlage

Veronderstellingen Europeanen, 1931-1940

- **Geboorte.** Absolute aantallen: Indische Verslagen (63.742 levendgeborenen van Europeanen inclusief gelijkgestelden). Leeftijdspatroon: waargenomen leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers Nederland. Hieruit blijkt dat de vruchtbaarheid onder de Europeanen in Indië in de jaren dertig circa 10 procent lager was dan in Nederland. Het totaal vruchtbaarheidscijfer schommelde in de jaren dertig tussen 2,2 en 2,5 kinderen per vrouw; in Nederland bedroeg het totaal vruchtbaarheidscijfer in dezelfde periode 2,5 à 2,8.
- **Erkenningen.** Absolute aantallen: Indische Verslagen (6.658 erkenningen door een Europese vader). Verdeling naar geslacht en leeftijd: per veronderstelling alle in leeftijdsgroep 0-10 jaar, met de helft jongens en de helft meisjes.
- **Huwelijksoverschot.** Voor de totale periode bedroeg het huwelijksoverschot 4.462. Veronderstelling: alle vrouwen in de leeftijd van 20-35 jaar.
- **Toepasselijk verklaringen.** Voor de periode 1931-1940 waren er 5.979 toepasselijk verklaringen. Veronderstelling: leeftijdsgroep 20-64 jaar, voor 70 procent mannen en 30 procent vrouwen.
- **Sterfte.** Absolute aantallen: Indische Verslagen (24.460 overleden Europeanen inclusief gelijkgestelden). Leeftijdspatroon: waargenomen sterftcijfers naar leeftijd en geslacht Nederland. Het blijkt dat de sterftcijfers onder Europeanen in Indië in de jaren dertig aanzienlijk hoger lagen dan in Nederland: voor mannen 2½ keer zo hoog en voor vrouwen circa twee keer zo hoog. De levensverwachting bij de geboorte voor Europese mannen in Indië bedroeg circa 55 jaar (Nederland: 66 jaar) en voor vrouwen 60 jaar (Nederland: 67 jaar).
- **Migratie.** Absolute aantallen: CBS, migratiestatistiek (van Nederland naar Indië en van Indië naar Nederland). Verdeling naar geslacht: 52 procent mannen. Leeftijdspatroon: geschat aan de hand van onregelmatigheden in de leeftijdsverdeling, onder de veronderstelling van een bij benadering stabiele bevolking in 1930.

Veronderstellingen Europeanen, 1941

Voor het jaar 1941 zijn aantallen geboren en overleden, erkenningen, toepasselijk verklaringen en huwelijksoverschotten niet bekend. Op grond van de ontwikkelingen in de periode 1931-1940 zijn hiervoor schattingen gemaakt: 7.400 geboren, 2.700 overleden, 700 erkenningen, 600 toepasselijk verklaringen en

een huwelijksoverschot van 500. Het netto migratiecijfer met Nederland voor 1941 van 587 personen (604 immigranten, 17 emigranten), is afkomstig van het CBS. Het is mogelijk dat in 1941 de migratie vanuit Nederlands-Indië naar Australië en elders enigszins is toegenomen, maar daarover zijn geen gegevens beschikbaar.

Veronderstellingen Europeanen (exclusief Japanners en Duitsers) 1942-1945, onderscheiden naar Krijgsgevangenen, Burgergeïnterneerden, Buitenkampers

- **Uitsplitsing naar leeftijd en geslacht.** Krijgsgevangenen: mannen die op 1 januari 1942 20-50 jaar oud waren. Burgerkampen: vooral vrouwen, kinderen, oudere mannen en gehandicapten. Buitenkampers: de rest van de bevolking.
- **Sterfte.** Krijgsgevangenen: eind 1945 13 procent overleden. Burgerkampen: eind 1945 13 procent overleden. Buitenkampers: eind 1945 vijf procent overleden. Het laatste percentage is gebaseerd op de sterfte onder de Javaanse bevolking: verondersteld wordt dat de levensomstandigheden van de buitenkampers en van deze bevolkingsgroep als vergelijkbaar kunnen worden beschouwd¹². De leeftijdsspecifieke veronderstellingen ten aanzien van de sterfte zijn op dezelfde manier tot stand gekomen als voor de periode tot 1942.
- **Geboorte.** Voor de geboorte is verondersteld dat deze in 1942 normaal verliep, aangezien de conceptie van vrijwel alle in 1942 geboren en al voor maart 1942 moet hebben plaatsgevonden. In 1943 volgt een scherpe daling als gevolg van de veronderstelling dat in dat jaar de geboorte onder buitenkampers daalt tot 70 procent van het aantal in 1942. In 1944 en 1945 daalt dit percentage nog verder tot 60 procent. Omdat er in de burgerkampen zo weinig (gehuwde) mannen zaten en mannen en vrouwen bovendien van elkaar gescheiden waren, wordt verondersteld dat aldaar in 1943 nog maar tien procent van de geboortecijfers van 1942 wordt gehaald en slechts vijf procent in 1944 en 1945. Een deel van deze geboorten is waarschijnlijk ongewenst (van bijvoorbeeld Japanse vaders). Door de eenzijdige seksesamenstelling (het ontbreken van vrouwen) in de krijgsgevangenkampen wordt verondersteld dat aldaar in 1943-1945 in het geheel geen geboorten hebben plaatsgevonden.
- **Migratie.** Tijdens de oorlog vond geen emigratie plaats uit Nederlands-Indië naar Nederland, maar wel immigratie in Nederlands-Indië vanuit Nederland. Het gaat daarbij om een totaal van 200 personen waarvan het merendeel in 1942 aankwam en nog een klein aantal in 1943 en 1944. Pas na de Japanse capitulatie kwamen de migratiestromen weer op gang, maar omdat deze

¹² Deze sterftcijfers zijn vastgesteld in overleg met dr. R. Raben en mevrouw dr. E. Touwen-Bouwmsma (NIOD) aan de hand van diverse bronnen welke indicaties bevatten met betrekking tot de sterfte in de periode 1942-1945 (onder andere De Jong, 1985; Van Velden, 1963 en Zwitzer, 1995).

voor het bepalen van de doelgroep niet meer van belang zijn, worden deze in de berekening buiten beschouwing gelaten. Verder wordt verondersteld dat degenen die gedurende de oorlog Nederlands-Indië hebben weten te verlaten (bijvoorbeeld naar Australië) na afloop van de oorlog terugkwamen.

- **Erkenningen.** Het aantal erkenningen in 1942 is op tien procent van het aantal erkenningen in 1941 gesteld. Voor de periode 1943-1945 worden geen erkenningen verondersteld.
- **Huwelijksoverschot.** Het huwelijksoverschot wordt in 1942 op tien procent van dat in 1941 geschat en voor de periode 1943-1945 op nul gezet.
- **Gelijkstellingen.** Het aantal gelijkstellingen wordt op tien procent van dat in 1941 verondersteld en voor de periode 1943-1945 eveneens op nul gezet. De veronderstellingen over de geslachts- en leeftijds specifieke verdelingen van erkenningen, huwelijksoverschot en gelijkstellingen zijn dezelfde als eerder werden gemaakt.

Veronderstellingen 1946-2000

- **Sterfte.** Voor de sterfte is aansluiting gezocht bij de geslachts- en leeftijds specifieke sterftcijfers zoals die voor Nederland in de periode 1946-2001 hebben gegolden. Uit de demografische reconstructie 1930-1945 is gebleken dat de sterftcijfers onder Europeanen in Nederlands-Indië in de jaren dertig ruim twee keer zo hoog waren als onder de inwoners van Nederland in die periode. Vanaf 1946 zijn daarom de sterftcijfers van Nederland gedurende tien jaar verhoogd met deze factor; in de periode 1956-1963 laten we de schaalfactor geleidelijk teruglopen tot één, zodat vanaf 1963 de sterftcijfers gelijk zijn aan die van Nederland. Als achtergrond geldt hierbij dat een groot deel van de Indische Nederlanders niet direct in 1946 in Nederland arriveerde, maar pas in de loop van de jaren vijftig. In de sterfte voor 1946 is bovendien rekening gehouden met een geschat aantal extra overledenen (circa 3.500) als gevolg van de zogenoemde bersiap-periode¹³.

¹³ De eerste maanden na de capitulatie van Japan op 15 augustus 1945 vormden een uiterst chaotische periode. In veel kampen drong de boodschap van de bevrijding pas laat door en vervolgens konden de ex-geïnterneerden niet zomaar de kampen verlaten. De oorzaak hiervan lag in het uitroepen van de Indonesische Republiek op 17 augustus 1945 waarna extreem nationalistische jongeren hun militante activiteiten begonnen. Daarbij liepen zowel blanke Nederlanders als gemengdbloedigen, van wie de meesten de bezetting buiten de kampen hadden meegemaakt, maar ook andere Nederlandsgezinden gevaar. Omdat zij door de nationalistes werden geassocieerd met het oude koloniale regime waren zij hun leven niet zeker. Op veel plaatsen werd het levensgevaarlijk om de kampen te verlaten en degenen die dit wel deden, werden vermoord of opnieuw gevangenen genomen, maar nu in Indonesische kampen. Deze periode van terreur die duurde tot begin 1946 wordt aangeduid met de term bersiap ('wees paraat') en wordt gezien als de meest militante fase van de Indonesische revolutie. Er werden enkele duizenden Nederlanders gedood, voornamelijk op Java. (Van den Doel, 2001, p. 99; De Jong, 1994, pp. 81-99).

- **Erkenningen.** In de periode tussen 1 januari 1946 en de soevereiniteitsoverdracht van Nederlands-Indië aan Indonesië op 27 december 1949 vonden nog steeds erkenningen van kinderen plaats. Hierover zijn geen nadere gegevens bekend. Verondersteld wordt dat in deze periode ieder jaar 300 erkenningen hebben plaatsgevonden, maar niet meer na 1950.
- **Huwelijksoverschot.** In de periode 1946-1949 vond er ook nog een aantal huwelijken plaats tussen militairen en Inlandse vrouwen. Na het sluiten van het huwelijk kregen deze vrouwen de Nederlandse nationaliteit. Ook hierover zijn geen nadere gegevens voorhanden. Verondersteld wordt dat het een overschot van 300 per jaar betrof. Vanaf 1950 is dit overschot op nul verondersteld.
- **Toepasselijk verklaringen.** Toepasselijk verklaring was in de jaren 1946-1949 theoretisch nog steeds mogelijk, maar vond in de praktijk niet meer plaats omdat na de capitulatie van de Japanners de rechtsposities van Europeanen en gelijkgestelden enerzijds en Inlanders en hiermee gelijkgestelden anderzijds dezelfde waren (Han, 1998).
- **Geboorte – vruchtbaarheid.** Bij het bepalen van de geboorten na 1945, van groot belang voor de demografische ontwikkeling van de tweede generatie Indische Nederlanders, spelen verschillende complicaties een rol. De eerste vraag betreft het niveau van de vruchtbaarheid der Indisch-Nederlandse vrouwen. Uit de demografische reconstructie 1930-1945 is gebleken dat de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers onder Europeanen in Nederlands-Indië in de jaren dertig circa 90 procent bedroegen van die onder de inwoners van Nederland in die periode. Vanaf 1946 zijn de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers van Nederland gehanteerd, echter met een schaalfactor die varieert over de tijd: 45 procent in 1946, 95 procent in de jaren 1947-1956, in de periode 1956-1963 geleidelijk oplopend naar 100 procent, zodat vanaf 1963 de cijfers gelijk zijn aan die voor Nederland. De reden voor de lage schaalfactor in 1946 is, dat in Nederland de vruchtbaarheid in dat jaar uitzonderlijk hoog was, terwijl in Indië daarentegen de bersiap-periode aan de gang was met een negatief effect op de vruchtbaarheid.
- **Geboorte – gemengde huwelijkssluiting.** Het aantal geboorten wordt in demografische modellen gegenereerd door leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers toe te passen op aantallen vrouwen onderscheiden naar leeftijd. Echter, de Indische Nederlanders van de tweede generatie ontleen hun Indische achtergrond (gewoonten en cultuur van huis uit meegekregen) niet noodzakelijkerwijs alleen aan hun moeder, maar mogelijk ook aan hun vader. Naarmate de gemengde huwelijkssluiting onder de eerste generatie

Indische Nederlanders groter is, moet het aantal kinderen geboren uit Indisch-Nederlandse vrouwen met een grotere factor worden opgehoogd om *alle* tweedegeneratiekinderen te verkrijgen. Over de gemengde huwelijks-sluiting onder (*Nederlandse*) Indische Nederlanders is nauwelijks iets bekend. In 1946 was zij ongetwijfeld beperkt (vrijwel iedereen zat immers nog in Indië), en tegenwoordig is zij ongetwijfeld zeer groot (de groep is immers zeer sterk ‘verdund’ binnen de totale Nederlandse bevolking). Wij hebben verondersteld dat de gemengde huwelijksluiting geleidelijk is toe- genomen van tien procent in 1946 tot 65 procent in 1973 en de jaren daarna¹⁴.

- **Geboorte – eerste of tweede generatie.** De laatste complicatie bij het modelleren van de geboorten betreft de vraag tot welke generatie de gebo- ren kinderen moeten worden gerekend. Voor de *Nederlandse* Indische Nederlanders rekenen wij iedereen die in de naoorlogse periode in Indië/ Indonesië is geboren nog tot de eerste generatie; de geboorten die *buiten* Indië/Indonesië (meestal Nederland, maar bijvoorbeeld ook Australië) hebben plaatsgevonden, worden gerekend tot de tweede generatie. Binnen het totale aantal gegenereerde geboorten dient derhalve het percentage te worden bepaald dat nog tot de eerste generatie moet worden gerekend. Om dit percentage (dat uiteraard sterk daalt over de tijd) te benaderen hebben wij de tijdsverdeling genomen van de migratie van Indië/Indonesië naar Nederland uit figuur 3, waarbij de jaarlijkse migratie is verondersteld gelijk- matig over het jaar te zijn verspreid. Het aldus verkregen percentage eerste generatie loopt af van 92 procent in 1946 via 63 procent in 1950 en acht procent in 1960 tot nul procent in 1967 en later.
- **Eerste versus tweede generatie.** Tot de eerste generatie Indische Neder- landers worden gerekend: (a) iedereen die op 1 januari 1946 reeds in leven was; (b) de erkenningen en het huwelijksoverschot 1946-1949; (c) de geboorten na 1945 voorzover die hebben plaatsgevonden in Indië/Indonesië. De geboorten uit de eerste generatie worden gerekend tot de tweede gene- ratie. Geboorten uit de tweede generatie zijn buiten beschouwing gelaten omdat in dit artikel deze kinderen niet langer tot de Indische Nederlanders worden gerekend.

¹⁴ Het veronderstelde percentage van 65 procent is bepaald op basis van de allochtonenstatistiek van het CBS. Op 1 januari 2001 waren in Nederland 52.700 personen in de leeftijdsgroep 20-29 jaar die zelf in Nederland zijn geboren uit ten minste één in Indië/Indonesië geboren ouder: 10.800 met beide ouders geboren in Nederlands-Indië/Indonesië, 41.900 met één ouder gebo- ren in Indië/Indonesië (met andere woorden: uit een ‘gemengd’ huwelijk). Dit impliceert voor de huwelijken waaruit deze kinderen zijn geboren een percentage gemengde huwelijksluiting van circa 65 procent (namelijk $\frac{1}{2} \times 41,9 / (\frac{1}{2} \times 41,9 + 10,8)$).

Veronderstellingen niet-Nederlanders in 1946

Sinds 1946 beschikt het CBS over de aantallen naturalisaties van niet-Nederlanders en vanaf 1951 over gegevens van Indonesiërs die zich lieten naturaliseren. Het aantal genaturaliseerde Indonesiërs was aanvankelijk laag, maar liep vooral in de jaren zestig op. In totaal gaat het in de periode 1951-1967 om 22.510 Indonesische personen die de Nederlandse nationaliteit aannamen. Het aantal naturalisaties van vreemdelingen, dat wil zeggen Europeanen (voorzover niet-Nederlanders) en Vreemde Oosterlingen (exclusief Indonesiërs), is bij het CBS beschikbaar vanaf 1946. Het gaat hierbij echter om personen die uit alle landen ter wereld naar Nederland zijn gekomen. Het grootste deel van hen zal dus niet uit het voormalig Nederlands-Indië/Indonesië zijn gekomen en aldaar de Japanse bezetting hebben meegemaakt. Teneinde te schatten hoeveel vreemdelingen (exclusief Indonesiërs) die uit het voormalig Nederlands-Indië zijn gekomen zich lieten naturaliseren, is de volgende veronderstelling gemaakt. De verhouding van de immigratiestromen van vreemdelingen (exclusief Indonesiërs) uit Nederlands-Indië/Indonesië op de totale immigratiestromen van vreemdelingen (exclusief Indonesiërs) is bekend. Deze verhouding is toegepast op het aantal naturalisaties van vreemdelingen (exclusief Indonesiërs) in de periode 1946-1967. Hieruit resulteert een schatting van 734 personen.

Het gaat derhalve in totaal om 23.244 personen. Van deze personen is alleen het totale aantal bekend, alsmede het jaar van naturalisatie. Verder zijn er aanwijzingen dat circa de helft van deze naturalisaties minderjarige kinderen gold. In het demografische vooruitberekenningsmodel zijn ten aanzien van deze groep de volgende aanvullende veronderstellingen gemaakt:

- 50 procent bestaat uit mannen, 50 procent uit vrouwen;
- 50 procent bestaat uit kinderen van 0-20 jaar, 50 procent uit personen van 21 jaar of ouder;
- op het moment van naturalisatie behoort men tot de eerste generatie. De uit de eerste generatie geboren kinderen (die worden dus per definitie geboren ná binnenkomst in Nederland) behoren tot de tweede generatie;
- De overige veronderstellingen ten aanzien van sterfte en geboorte zijn dezelfde als die voor de Nederlandse Indische Nederlanders 1946.

Veronderstellingen Molukkers 1968-2001

- **Sterfte:** Nederlandse sterftcijfers naar geslacht en leeftijd.

- **Vruchtbaarheid:** Nederlandse leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers, met twee correctiefactoren, één voor het niveau van de vruchtbaarheid, de ander voor het effect van gemengd huwen:
 - **Niveau:** omdat de Molukse vruchtbaarheid in de beginjaren hoger is dan de Nederlandse vruchtbaarheid en de groep zich tegelijkertijd aanpast aan het Nederlandse patroon worden de Nederlandse cijfers van 1968 opgehoogd met een factor 1,2. Deze factor neemt vervolgens lineair af tot in 1983 het Nederlandse niveau is bereikt.
 - **Gemengde huwelijken:** wij beschouwen kinderen van de tweede generatie met slechts één Molukse ouder ook als ‘Moluks’. Echter, als de vruchtbaarheidscijfers uitsluitend worden toegepast op Molukse vrouwen wordt genegeerd dat Molukse kinderen ook geboren kunnen worden uit Molukse mannen en niet-Molukse vrouwen. Hiervoor wordt gecorrigeerd door de vruchtbaarheidscijfers (of de geboorteaantallen) op te hogen met een factor voor gemengde huwelijksluiting. Deze factor is geschat op 1,10 voor het jaar 1968. Verondersteld wordt dat deze geleidelijk oploopt met één procentpunt per jaar. Dat betekent dat de factor in 2001 is opgelopen tot 1,43.
- **Eerste versus tweede generatie:** iedereen die op 1 januari 1968 al in leven was, behoort tot de eerste generatie. Van de kinderen geboren ná 1 januari 1968 werd een aanzienlijk deel óók nog geboren in een ‘volledig op terugkeer georiënteerde Molukse omgeving’; deze kinderen rekenen wij eveneens tot de eerste generatie. We moeten derhalve, analoog aan de procedure uit sub-paragraaf 5.1 voor de Nederlanders in Indië, de vanaf 1968 gegeneerde geboorten toewijzen aan het type omgeving waarin de geboorte heeft plaatsgevonden: in Moluks woonoord, dan behoort het kind tot de eerste generatie; niet in Moluks woonoord, dan behoort het kind tot de tweede generatie. Het percentage eerste generatie onder de geboorten loopt af in de tijd. We gebruiken als ruwe benadering hiervoor: een daling met zes procentpunten per jaar, van 94 procent in 1968 tot nul procent in 1983.
- **Correctie genaturaliseerden in 1968.** De groepen ‘naturalisaties 1946-1967’ en ‘Molukkers’ overlappen elkaar gedeeltelijk. Op grond van het registratiesysteem van het CAZ kan informatie worden afgeleid van het aantal Molukkers dat de Nederlandse nationaliteit heeft verkregen. Deze cijfers blijken betrekking te hebben op de gezinshoofden. Wanneer het aantal genaturaliseerden uit het registratiesysteem wordt vermenigvuldigd met de gemiddelde gezinsgrootte (6,0 volgens de CAZ-registratie) blijkt het percentage genaturaliseerden 17,1 procent te zijn. We gaan er dus vanuit dat het hele gezin de Nederlandse nationaliteit heeft gekregen. Om dubbel-tellingen te voorkomen, moet daarom de groep Molukkers worden vermin-

derd met het percentage genaturaliseerden-voor-1967, dat wil zeggen 17,1 procent, alvorens deze groep te combineren met de beide andere groepen Indische Nederlanders¹⁵.

Literatuur

- Beets, G., E. Walhout en S. Koesoebjono (2002), Demografische ontwikkeling van de Molukse bevolkingsgroep in Nederland. *Maandstatistiek van de Bevolking*, 50(6), pp. 13-17.
- Beets, G., C. Huisman, E. van Imhoff, S. Koesoebjono en E. Walhout (2002), *De demografische geschiedenis van de Indische Nederlanders*. NIDI Rapport 64. Den Haag: NIDI.
- Bossenbroek, M. (2001), *De meelstreep. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Delden, M.C. van (1997), Verplaatsingen. De Japanse bezetting en bersiap. In: W. Willems *et al.* (red.), *Uit Indië geboren. Vier eeuwen familiegeschiedenis*. Zwolle: Waanders, pp. 133-148.
- Doel, H.W. van den (2001), *Afscheid van Indië. De val van het Nederlandse imperium in Azië*. Amsterdam: Prometheus.
- Dulm, J. van *et al.* (2000), *Geïllustreerde atlas van de Japanse kampen in Nederlands-Indië, 1942-1945*. Purmerend: Asia Maior.
- Ellemers, J.E. en R.E.F. Vaillant (1985), *Indische Nederlanders en gerepatrieerden*. Muiderberg: Dick Coutinho.
- Han, B.S. (1998), The Japanese occupation of Indonesia and the administration of justice today. Myths and reality. *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 154(3), pp. 416-456.
- Jong, J.J.P. de (1994), De bersiap-periode. In: P.J. Drooglever (red.), *Indisch intermezzo. Geschiedenis van de Nederlanders in Indonesië*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
- Jong, L. de (1985), *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 11a/b*. Den Haag: Staatsuitgeverij.
- Kleintjes, Ph. (1927), *Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië*. Vijfde herziene bijgewerkte uitgave, eerste deel. Amsterdam: J. H. de Bussy.
- Kwik, G. (1989), *Indos in Southern California*. New York: AMS Press Inc.
- Ministerie van CRM (1968), *Enkele cijfers over de Ambonezen in Nederland*. Den Haag: Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, Stafbureau Statistiek.

¹⁵ De veronderstellingen ten aanzien van vruchtbaarheid, gemengde huwelijksluiting, en onderscheid tussen eerste en tweede generatie zijn iets verschillend voor de 17 procent genaturaliseerde Molukkers in sub-paragraaf 5.2 en de Molukkers in sub-paragraaf 5.3. Echter, de 'fout' die we hierdoor maken is relatief zeer klein.

- Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden (1949), Ontwerp wet overdracht
sovereiniteit over Indonesië. No. J 570.
- Veenman, J. (1989), Molukkers in Nederland: een demografische speurtocht. *Migran-
tenstudies*, 5(3), pp. 6-17.
- Veenman, J. (1990), *De arbeidsmarktpositie van allochtonen in Nederland, in het
bijzonder van Molukkers*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Velden, D. van (1963), *De Japanse interneringskampen voor burgers gedurende de
Tweede Wereldoorlog*. Groningen: J.B. Wolters.
- Veur, P.W. van der (1955), *Introduction to a socio-political study of the Eurasians of
Indonesia*. Ph.D. Dissertation, Cornell University.
- Vleugels, M. (1998), *Puzzelen met overzeese pensioenen. 40 jaar SIAP, 20 jaar samen-
werking met ABP*. Heerlen: Stichting Administratie Indonesische Pensioenen.
- Volkstelling 1930 (1933-1935), Deel I (1933), *Inheemsche bevolking van West-Java*;
Deel VI (1933), *Europeanen in Nederlandsch-Indië*; Deel VII (1935), *Chineez en
andere vreemde oosterlingen in Nederlandsch-Indië*. Batavia: Departement van
Landbouw, Nijverheid en Handel.
- Zwitzer, H.L. (1995), *Mannen van 10 jaar en ouder: de jongenskampen van Bangkok
en Kedoengdjati, 1944-1945*. Franeker: Van Wijnen.

